

Dr. Gibba Edit:

Pártpolitika és közigazgatási viszonyok Vasvár megyében és Burgenlandban az 1920-as, 1930-as években¹

Politikai pártok és hatalmi egyensúly Magyarországon

"Normális időkben nálunk, a kormányzón kívül, csak a miniszterelnök és a belügyminiszter volt a nemzet egészére ható, erős politikai személyiség".¹

A tárcák miniszterei a szakszerűséget biztosították. Általában a kormány-pártból, vagy a kormányt támogató pártokból jelölték személyüket.

Bethlen István gróf pártját Kállay Miklós visszaemlékezésében "két ma-lomkő között őrlődnek" jellemezte.²

Idézzünk a hódmezővásárhelyi beszédből.³ Mint minden 1919 utáni idő-szakot elemző programadásban, ez alkalommal is abból indult ki Bethlen, hogy Magyarország kis országgá vált.

"Egyenlőtlen a verseny köztünk és szomszédaink között... Két nép van ma, győző és legyőzött. Az elsőnek minden joga megvan, a másíknak csak kötelességei vannak". Az elhangzottak kül- és belföldön élénk visszhangot váltottak ki.⁴ Az osztrák lapok Renner kancellár reakcióját részletesen is-mertették. Renner külön sajtónyilatkozatot adott, kijelentette: Magyaror-szág államformáját belügynek tekinti Ausztria; amennyiben Nyugat-Ma-gyarország kérdésében az integritás elvéről lemond a magyar kormánypoli-tika.

1 Ez a tanulmány a szerző kandidátusi értekezésének egyik fejezete. (Szerk.)

Az 1920-22 közötti periódusban a nemzetgyűlésen belül éles ellentét bontakozott ki a kisgazdapárti többség és a keresztény nemzeti egyesülés pártja között

Pécsett 1921. október 21-én Bethlen István gróf, miniszterelnök hivatalosan bejelentette az egységes kormánypárt megalakításának társadalmi szükségességét.⁵ Bethlen gróf szövege az 1922. évi választások előkészítéséről is. Hangsúlyozta, a nemzetgyűlés két nagy pártja együttesen kell hogy kidolgozza programját. Ki legyen az államfő? Erre a kérdésre egyértelmű válasz helyett a következőket mondta Bethlen: "... nem veszünk össze azon, hogy a trónt legitim király, vagy szabad választással töltik be, de Magyarországon királyság lesz". A miniszterelnök az arisztokrácia egységét nem kívánta ezzel a kérdéssel megosztani.

Vas vármegye az egyszerűen "királypuccs" néven említett eseménysornak két ízben is helyszínéül szolgált. 1921. október 20-án IV. Károly király és felesége Dénesfára, gróf Cziráky József birtokára érkezett, repülővel. Sopronban ellenkormányt szerveztek hívei. Innen fegyveres kísérettel továbbindult a fővárosba. Az 1921. évi márciusi visszatéréshez hasonlóan, eredményét tekintve az is kísérlet maradt.

A belpolitikai helyzet tehát összességében rendezetlen volt Magyarországon. Súlyosbító tényezőként említhetjük a magyar külkereskedelem 1921. évi mérlegét, amely 16 milliárd korona deficitet mutatott.

A menekültáradat fogadása már az 1920-as években is jelentős gondot eredményezett. Gróf Mikes János megyéspüspök Szombathelyen megalakította a "Székely Szövetséget". Érdekképviseleti tömörülések alakultak megyeszerte. 1922 januárjában a vasutasok, magántisztviselők külön szervezeteket alakítottak. A menekültkérdés szinte megoldhatatlan problémát jelentett.

Az Országos Menekültügyi Hivatal 1922 januárjában új szabályrendeletet adott közre. E szerint: Szombathelyen, Győrben és Sopronban (vagyis a nyugati határszélen) csak annak folyósíthatnak segílyt, aki a területi kormánybiztosságtól beköltözési engedéllyel rendelkezett.

1922 második felére súlyosbodott a helyzet, ínségakciót szerveztek "a téli nyomor csökkentésére". Vármegyénként a főispán irányította az "ínségbizottságok" munkáját.

Milyen kormányprogram fogalmazódott meg ebben az időszakban? A "Magyar Nyugat" című kormánylap 1921 októberében vezércikket közölt Mit akarunk? címen. Így írt: "szűnjék meg a politikai marakodás, kezdődjék az alkotómunka. Akik egyet akarnak, a nemzet érdekében, egyesüljenek a parlamentben is", egy cél érdekében fogjanak össze.

Ezt követően 1922 elején nyilvánosságra került a hivatalos kormányprogram. Elsődleges feladat, a gazdasági élet helyreállítása. Aktívabb külföldi tőkebeáramlást tartottak szükségesnek.

Az államforma a királyság marad. Fontosnak vélték leszögezni, a törvényességet és jobbiztonságot helyre kell hozni Magyarországon.

Nincs helye a szélsőséges, jobboldali mozgalmaknak és szervezeteknek.

A Vas vármegye idézte J.W. Gerard, az USA volt berlini követének nyilatkozatát, így hangzott: "Ausztria számba nem vehető helyzetben van, de Magyarország revanst akar. Magyarországot olyan területektől fosztották meg, hogy békétlen és bosszútól ég..."⁶

A szakírók által több ízben emlegetett "békerevízió" egyetlen út maradt a kormány számára. Ugyanakkor a békefeltételeknek megfelelően csupán 35 ezer fős haderő jelenthette a fegyveres erő létszámát.

Olasz közvetítéssel 1921 októberében Velencében osztrák-magyar megállapodás született. A feltétel nélküli elcsatolás helyett Sopron és környéke területére népszavazást írt elő. A trianoni almanach-ban írja a mű szerzője: a soproni népszavazás, Sopron egy kerülete (a ponzichterék)⁸ és a 6 község zömében Ausztriára szavazott.⁹ Ezideig a "civitas fidelissima" Fiume szabad királyi kikötő elnevezése volt. Az elszakított nyugat-magyarországi részek területe 3.974 km² volt, az elcsatoláskor 26.225 fő magyar lakossal.¹⁰ Szintén a szerző említi, a Burgenland név egy soproni újság (Vierburgenland) nevéből ered, amely németül jelent meg.¹¹

A magyar külpolitika részleges eredménye, Magyarország kormánya meghívást kapott 1922. április 10-ére, Genovába. A külföldi kiadványokban genuai csúcs néven ismert konferencián - mai fogalmaink szerint - a nemzetközi leszerelés kérdését tárgyalták meg.¹²

A választások előtt platform létrehozására törekedett Bethlen és köre. Ennek a taktikai lépésnek egyik állomása a "Bethlen-Peyer" paktum néven ismert megegyezés. Valójában a Szociáldemokrata Párt vezetősége kompromisszumot kötött a kormánnyal. Az osztrák viszonyokhoz hasonlóan a párt - bár korlátozásokkal - legálisan végezhetette munkáját.¹³ Bethlen je taktikusként a nemzetgyűlés feloszlata után ún. alkotmányjogi értekezletre hívott össze. Megállapodás született, a Friedrich-féle választójogi rendelkezés megszűnt, mivel a nemzetgyűlés feloszlott.¹⁴ Így az 1922. évi választás a 2200/1922. sz. ME rendelet szabályozta.¹⁵ Az 1922. évi választásokra kedvezőtlenebb választási esélyeket mondott ki a rendelet. Magasabb választás-cenzust állapított meg, a nők választási korhatárát a 30. évre emelte fel a 24. életévről. Műveltségi cenzusként iskolai végzettséget határozott meg. Az 1918 előtti nyílt szavazásos rendszert visszaállította. Budapesten és a törvényhatósági jogú városokban titkos szavazást írt elő. Másutt a nyílt szavazás eleve lehetőséget biztosított a kormánynak, hogy ellenőrizze a választás kimenetelét.¹⁶ Ahol a főispán személye nem garantálta a kormánypárt győzelmét, egyszerűen lecserélték a főispánt.

Vas vármegye új főispánja dr. Maróthy László, káldi földbirtokos.¹⁷ A közigazgatásban, mint a kiscelli járás főszolgabírája dolgozott ezideig. Hasonló személycserékre már 1921 nyarán sor került. Ekkor ígérte meg Bethlen miniszterelnök, a legközelebbi cserénél az adott vármegye párterőviszonyait figyelembe fogják venni. Cziráky József nyilván nem maradhatott főispán, mivel a IV. Károllyal kapcsolatos események cselekvő részese volt.¹⁸ Vas vármegyében a gyors személycseréje ellenére sem tudott a kormánypárt érveire jutni.¹⁹

Az Egységes Kormánypárt szervezeti kereteinek kialakítása 1922. február 2-án új lendületet vett. A kisgazdapárt tagjain kívül részt vett a keresztény pártból kivált "disszidens" csoport. Három hét múlva, február 23-án a kisgazdapárt hivatalosan elismerte: beléptek az új kormánypártba.²⁰ A párt elnevezése Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt; vagyis az Egységes Párt. Bethlen István miniszterelnök a pártvezér, nagyatádi Szabó Iván a pártelnök, Gömbös Gyula az ügyvezető elnök posztját töltötték be. Kormányzói leirat mondta ki: "1920. február 16-án összeült nemzetgyűlés két évben megállapított időtartama ma lejárván, a magyar királyi miniszterelnök

előterjesztésére a nemzetgyűlést ezzel berekesztettnek nyilvánítom". Horthy Miklós üzenetét a Ház elnöke ismertette, majd a nemzetgyűlés munkáját berekesztette.²¹ A választási küzdelemben részt vevő pártok az 1920-as választáson - szinte kivétel nélkül - a keresztény eszme szükségességét hangsúlyozták.²² 1922-ben első ízben jelent meg az "egység" gondolata, amely az 1930-as évekre végig jellemző maradt. A kormányzó (Horthy) tisztségét törvény szabályozta. A pártprogramok egyben az adott párt vezéregyéniségének programját tükrözték.²³

1922. február elején az Egységpárt programja a legitim - leszármazáson alapuló - király személyét elvetette. Mivel Bethlen így közvetett formában deklarálta céljait, gróf Andrássy Gyula a Vigadóban új programot adott.²⁴

"Szakembereknek kell átvenni a kormányt, hogy gazdasági boldogulás lehessen." Továbbá "a párt közjogi szempontból a legitimizmus talaján áll". Vas megye gróf Sigray Antal személyén keresztül erősen érintett az Andrássy párt szervezésében.²⁵

Pártvezető: gróf Andrássy Gyula, alapító törzstagok: Friedrich István, volt miniszterelnök, gróf Sigray Antal, Nyugat-Magyarország kormánybiztosa, ivánci birtokos, Szmrecsányi György, Beniczky Ödön, Gratz Gusztáv, Rakovszky István neve mellett prominens vasi személyiség Lingauer Albin, a Vasvármegye című napilap főszerkesztője. Cziráky József, a dénesfai események fő szervezője, volt Vas vármegyei főispán és Károlyi József is csatlakozott a párthoz. Az Andrássy párt sem az 1920. évi I. tc-et, sem az 1921: XLVII. tc-et nem ismerték el. Ezáltal a kormányzói tisztséggel és jogkörrel eleve nem értettek egyet.²⁶ A "második kényszertörvény" (1921: XLVII.) a Habsburg-ház trónfosztását mondta ki, így IV. Károly királyét is. Az antant több ízben, hivatalosan is állást foglalt IV. Károly király és az uralkodói jogok visszaállítása ellen. Minden párt választási programját a júniusi időpontra időzítette. A legitimista tábor választási bázisa Nyugat-Magyarország, szinte "pártsajtóként" funkcionált a Vasvármegye című napilap, valamint a Nyugati Újság. A két lap tulajdonosa Lingauer Albin főszerkesztő.²⁷ A legitimista párt gyűléseit Budapesten tartotta, az Andrássy-palotában. Április 3-án Habsburg Ottó, tíz éves főherceget Magyarország királyának ismerték el. Néhány nap múlva (április 6.) az Ébredő Magyarok Egyesülete

(ÉME) szombathelyi csoportja gyűlést tartott. A magyar kormány a felsorolt, Lingauer tulajdonában lévő lapok ellensúlyozására megalapította a Pannonia Sajtóvállalat Rt-t. Ők jelentették meg a Hír,²⁸ valamint a Magyar Nyugat című újságokat. Maróthy László főispán magához kérte Lingauer Albint, akivel ismertette Eckhardt Tibor, országos sajtófőnök üzenetét. Lingauer 1919-ben tagja volt a szegedi ellenforradalmi csoportosulásnak. Kozma Miklóshoz, Eckhardthoz baráti viszony fűzte, utóbbi révén jutott Lingauer rotációs nyomdagéphez. Viszonyuk a királykérdésben tanúsított eltérő vélemény miatt erősen megromlott. Eckhardt "intő" levele nyomán Lingauer írt egykori szegedi kollégáinak (Kozma az MTI vezetője lett, Gömbös, Görgey József Horthy szárnysegédje), ne higgyék, hogy könnyen megszabadulhatnak ötle. Bírósági úton nem mertek ellene eljárászt indítani, ezért a kormány által alapított "Magyar Nyugat"-ban jelentettek meg róla cikket.²⁹ A Lingauert feddő elemzés a "Sokarcú ember" címet viselte. A Hír című lap örgróf Pallavicini György és Lingauer elképzelése szerint kettőjük tulajdonába került volna át, négy és félmillió koronáért. 1922 júliusától a lap más tulajdonoshoz került. A Magyar Nyugat tulajdonosát, Görög Kálmánt Lingauer felszólította, hagyja abba az újság kiadását.

Gróf Mikes János ellen is szervezett sajtótámadás indult, a 8 Órai Újság című országos lapban. A legitimisták azonnal megcáfolták a vádakát, így Mikes gróf püspök személyét sem inzultálták a későbbiekben. A sorban Deme László, a MOVE elnöke következett. Legitimista propaganda terjesztésével támadták. Szegedy Györgyné, a Vas megyei főosztály vezetője kapta az értesítést, Deme visszaél posztjával. Jellemző politikusi magatartásnak mondható, amikor a törvény biztosította eszközök kevésnek bizonyultak - érdekek szerint, a célok eléréshez -, egyéb módszerekhez folyamodtak. Vas vármegyére jellemző, egy-egy személy köré szerveződött a párt, aki egyben a párt jelöltje, képviselője volt. Az ún. "keresztény ellenzékiek" Sopronban Andrassy Gyulát, Szombathelyen gróf Cziráky Józsefet, Kőszegen Lingauer Albint jelölték. Valamennyien "pártonkívüli"-ként indultak. Szentgotthárd jelöltje Vargha Gábor dr., Körmenté gróf Sigray Antal, Celldömölké - Cziráky György. Zala vármegye székhelye Friedrich Istvánt kérte fel a jelöltségre.³⁰ Vas vármegye országgyűlési kerületeiről külön kimutatás is készült, mivel a felsőörsi kerület 47 községéből 47-et, tehát valamennyit elcsatolták.

A körmend-németújvári járás 66 községéből mindössze 17 maradt. Földrajzi helyzetéből adódóan a celldömölki érintetlen maradt, 42 község. Gróf Sigray Antal személyét így mutatták be "magasrangú politikussal kibuktatható", nagy vagyona folytán helybelivel nem állítható szembe.³¹ A kézírásos bejegyzés szerint "nem szimpatikus a vármegyében, mert Vas vármegye közönségétől elzárkózott, egyedül az iktatási közgyűlésen jelent meg".³² A muraszombati járás 92 községe is maradéktalanul elkerült: "szerb megszállás alatt" bejegyzés olvasható. A kőszegiből 43 az elcsatolt, az óriszentpéteriből 27, a szentgotthárdiból 35. Vas vármegye országgyűlési kerületeinek összesített kimutatása: 611 választókerületi község, ebből elkerült 326, maradt 285. A lakosság "hangulatáról" készült feljegyzések közül a körmendi főszolgabíróét idézem: "csendes, ... külföldi agitáció egyelőre nem észlelhető". Részletes kimutatást közöltek a "vasvármegyei lapokról", külön említve a "Nyugat Újság"-ot, mint MOVE-lapot, szerkesztő Deme László. A Günser Zeitung Kőszegen jelent meg, hetilapként. A Güssinger Zeitung Németújváron, az Oberwarther Sonntagszeitung Felsőörsön, a Rábavidék Körmenden, Vasvármegye Hivatalos Lapja a vármegyeházán. A Vasvármegye, napi 9 ezer példányban jelent meg, amely tartalmát tekintve "keresztény-szociális, antiszemita". A lap "színvonala magas, csak technikai kérdésen múlik a még nagyobb elterjedés". A Nyugati Újságról jelentették: "a lap fenntartása nemkívánatos, szükség nincs rá, ...eredetileg a kisiparosok lapjaként szerepelt". A Hír napi 2 ezer példányban, a proletáridő után alakult napilappá ... színvonala elég magas". A Rábavidék, minden vasárnap, 600 példányban. "Nemzeti, ha nem is keresztény, szerkesztő Fülöp József református lelkész. Kiadója Wiener Fülöp, zsidó nyomdatulajdonos". Finta József detektív rendszeres beszámolókat készített Lingauer felszólalásairól.³³ A kormánypárt folyamatosan tájékoztatást kapott a választási esélyekről. A Bethlen-kormány rendelete értelmében a választási gyűléseket a helyi hatóságokhoz előzetesen be kellett jelenteni, csak engedélyezése után lehetett megtartani. A rendőrség folyamatosan ellenőrizte az ellenzék választási rendezvényeit. Klebelsberg Kunó mondott beszédet az Egységes Kormánypárt nevében, Sopronban. Országjáró választási körúton vett részt Bethlen miniszterelnök, személyesen több programbeszédet mondott. Vas vármegyében Szombathegyen, Celldömölkön, Kőszegen, Körmenden, Rumban járt.³⁴ Május 14-i celli

gyűlésen megjelent Bethlen kíséretében Vass József kultuszminiszter, Patocsy Lajos hadügyi államtitkár, Eckhardt Tibor országos sajtófőnök. A megye részéről Maróthy László főispán, valamint Herbst Géza alispán.³⁵

Az Egységes Párt programját reálisnak ítélte, a legitimistáktól jelentősen nem térnek el - hangsúlyozta -, mivel ők is a királyság oldalán állnak. Nyugat-Magyarországon a párt jelöltjei voltak: Gyömörey György Celldömölkön (nevét érdemes megjegyezni, Zala vármegye főispánja lesz), Sopronban gróf Klebelsberg Kunó, Vasváron Vass József, Kőrmenden Tamássy Árpádo, Zalaszentgróton Tarányi Ferenc, aki Vas vármegye főispánja lesz, Zalával közösen.

Kortesakciókban sem volt hiány! Amikor az Egységes Párt kiplakátolta jelöltjét "éljen..." felirattal, több ízben éjjel egy "f" betűt írtak elé (féljen). Kőszegen április 30-án tartotta gyűlését a legitimista párt. A kormányzópárt képviselői "Éljen Rakovszky Iván" feliratokkal ragasztották tele a várost. Ugyanezen nap éjjelén átragasztva, az "Éljen Apponyi Albert" felirat jelent meg. A kormánypárt győzelmét várták Sopronban (ehelyett teljes vereséggel végződött). Pedig gróf Klebelsberg, valamint Szombathelyen Hegyeshalmy Lajos miniszter, 100 %-os tippnek tűntek. Kőrmenden Sigray gróf, Vasváron Haller István nyert, ők sem kormánypártiak. A nyugat-magyarországi területen semmi konkrét eredménye nem volt a kormánypárt agitációjának. A nyugati határmenti megyékben (Sopron, Moson, Vas, Zala) a 27 választókerületből csupán egynegyed részben összesen 7 mandátumot szereztek. Az országosan jellemző "60 %-os győztes arányhoz" képest itt 30 %-ot könyvelhettek el. Vas vármegyében teljesen mandátum nélküli a kormánypárt. Vas vármegyében a földbirtokosok közül megválasztották még gróf Sigrayn kívül Cziráky József grófot, Cziráky Györgyöt. A Sigray család bizalmasa elmondta a dolgozat írójának: olyan jelentős mértékű beruházásokkal támogatták a birtokok körüli településeket, hogy mindenki rájuk szavazott. A községek telefonnal való ellátása, villanytelep kifejlesztése is nevékhöz fűződött.

Az Egységes Párt megválasztott képviselői közül is meghatározó a földbirtokosok számaránya (33 %), majd a megyei és városi tisztségviselők következtek (26,5 %).³⁶ A tisztviselők révén Bethlen a közigazgatást közvetlenül

tudta kontrollálni. A 254 képviselői hely 60 %-át, 147 helyett az Egységes Párt nyerte el; így jelentős arányú többséggel bármilyen törvényjavaslat kivitelezhetővé vált.³⁷ A magyar kormány az 1922. június 19-i győzelem után, a második nemzetgyűlésben is konszolidációra törekedett. Az irredenta célokért küzdő szervezetek fokozatosan visszaszorultak. Tagjaik zömmel a hadsereg egykori aktív katonatisztjei. A MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) országos szintű irányítását Gömbös Gyula vette át.

A pártok helyzetéről, választási módozatairól Rudai Rezső "államtani dolgozata" ad tájékoztatást.³⁸ Összevetve az 1920-as, illetve 1922-es választást, a kormánypárt választási mottója először a politikai-szervezeti egysülés volt. 1922-ben a belső egység fontosságát hangsúlyozták. A pártelnevezés is tükrözte a fenti tendenciáit, ezért 1935-re már a nemzeti egész egysége került előtérbe. Érdekes, hogy a kormánypárt belső összetétele (a pártszerkezet), milyensége mennyire befolyásolja kormányzókéességét. Tárgyalt korszakunkban masszívan vezet a földbirtokosság (30 %), majd a tisztviselő és ügyvéd (15-20 %), az állami tisztviselő (10-14 %). Rudai egyéb elemző munkáiban rámutat, hogy Magyarországon a választás során mindig a parlamentarizmus egypárt-formája dominált. Megfordíthatjuk a képletet. Így is újszerű eredményt kapunk. Az Egységes Párt 11 éve alatt két kormány, a nemzeti egység pártja időszakában egy kormány irányított. Amíg 1920-ban a keresztény elv a meghatározó, 1922-ben a pártegység, 1935-ben a nemzeti egység. A parlamentarizmus éppen az egypártrendszerből adódóan viszonylag zökkenőmentesen reagált a változásokra. Az 1920-31 közötti periódusban a nemzeti elnevezésű és irányú pártok hangsúlyosak.

2. Nyugatmagyarország és a Burgenland kérdés

Nyugatmagyarország és a Burgenland kérdés az európai politikába ágyazottan jelenik meg. Ormos Mária történész megállapítása: "Magyarország peremterületként töltötte be szerepét..." Mivel nem nyertes állam az első világháború után "nem szerezte meg azt a babért sem, hogy Zwischenstaat" lehessen a "német tengerben".³⁹

A nagyhatalmaknak volt olyan elgondolása, miszerint a Monarchia állami egy korábbinál lazább gazdasági egységben működjenek. Nevezhetjük

akár regionális politikai egységnek, amely mint egész, a nyugati szövetségesekhez tartozik. Az 1920-as évek magyar politikáját az jellemezte, végigjárták "követei" Európát, hogy valamelyik régióhoz hozzákapcsolják hazánkat. Bethlen e tekintetben aktivitásával élen járt. 1920-ban a békedelegáció tagjaként a francia külpolitika irányába sikeres lépéseket tesz. 1921-ben eredményes diplomácia nyomán felvételi kérelem a Népszövetségbe. Majd megegyezés Ausztriával Burgenland kérdésében. Sopron és környéke "visszakerülése", a királykérdés lezárása, 1922. belépés a Népszövetségbe, egy év múlva a népszövetségi kölcsön előkészítése; Párizs-Róma-London útvonalon.

Tagadhatatlan tény, hogy 1921-től Bethlen nem a szomszédos kisállamokra, hanem a nagyhatalmakra koncentrált. Ez a jelenség és fogalom majd Hitler által, lekicsinylő jelzővel emlegetett "Kleinstaaterei", a kisállamiság. Magyarország formai szempontból szuverén lett, mozgástere mégis gyakorlatilag beszűkült. "Vesztes, bűnös kisállam" kategóriába került. Maradt a gyanú, hogy Magyarország revízióra törekszik. Ennek is tulajdonítható, hogy a magyar és osztrák kormányképviselők elképzelései a végleges határkérdésben többszöri tárgyalás után sem közeledtek egymáshoz. A magyar-osztrák határmegállapító bizottság több helyszíni szemlét tartott. Így az "érdektelen államok" képviselői döntöttek 1922. március 28-i ülésükön.⁴⁰ Az előterjesztett javaslat a nagyköveti konferenciához került. Az eredeti elgondolás szerint 1922 közepére kívánták befejezni a határmegállapítást. Lingauer Albin képviselő a határ-kiigazítás kapcsán a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok jelentőségét hangsúlyozta. Hazánk 23 település "visszacsatolását" kérte. A Nemzetek Szövetsége Tanácsa a július 22-i ülésén tárgyalta a vitatott területrészt hovatartozását. Zsiga Tibor tanulmányában rámutat, szélsőséges szervezetek az "igen" után erőpozícióból, tehát fegyveres fellépés nyomán akartak tárgyalni.⁴¹ A trianoni határ számos nemesi birtoktestet szelt ketté. Érintette a herceg Esterházy családot, Körmend-Németújvár térségében a Batthyány hercegeket, a Draskovich grófokat. A július 22-i ülés döntés nélkül zárult, szeptember 19-ére halasztották az újbóli tárgyalást. Végül 10 település került vissza, magyar tulajdonba.⁴² A kisantant, mint már meglévő szövetség mellé egy cseh-osztrák is létrejött (1921. december 16.) a "status quo" fenntartására.

Burgenlandra az általános ausztriai viszonyok méginkább jellemzők voltak. Mint új tartomány - Bundesstaat - 4 ezer km²-en, 260 ezer lakosú területet jelentett. Mivel a két terület szerves gazdasági egységet alkotott (Vas vármegye és Burgenland), e helyen is hangsúlyozzuk, szoros gazdasági kapcsolat állt fenn a két területrész között. Vámmentes árunak minősült "a napi ellátást biztosító élelmiszer". Az osztrák fél határátlépési igazolványok kiadásával igazolta, ki a termelő. Rohoncon, Felsőörsön, Nagyszentmihályon működtek igazolvány-kiadó irodák. 1922. Ausztriában is "választási év".⁴³ Burgenland keskeny sávját 4 választókerületre osztották fel;⁴⁴ négy kerületi székhelyet tüntettek fel: I. Kismarton (Eisenstadt), II. Mattersburg (Nagymarton), III. Oberwart (Felsőőr), IV. Güssing (Németújvár). A közigazgatási centrum szerepét Sauerbrunn (Savanyúkút) töltötte be. A választáson induló pártok több-kevesebb tradícióval rendelkeztek. Minderről osztrák történészek részletes tanulmányokat publikáltak. Sopron "elvesztése" nemcsak az 1920-as évek, hanem napjainknak is állandó témája.⁴⁵ Természetes fővárosnak tekintették, népszavazás ismételt előírását javasolták, még az 1940-es évek végén is.

A Burgenlandi Szociáldemokrata Párt egyike a legnagyobb hagyománnyal rendelkező pártoknak.⁴⁶ A magyar területrendezéssel kapcsolatban változó álláspontot képviselt. A burgenlandi keresztényszociális párt megalakulását a rohonci származású Meidlinger György és Binder Ferenc magyar hagyomány alapján hívta életre.⁴⁷ A győri, valamint soproni keresztényszociális párt a nyugat-magyarországi németiség érdekeit képviselte.

A burgenlandi parasztszövetség helyileg a déli területekhez orientálódva, földrajzi helyzetéből adódóan a Steier tartományhoz vonzódott. Az itteni lakosság vegyes etnikumú, horvát-német.⁴⁸ Attól függően, hogy milyen munkahelyen dolgoztak, a Bécsben munkát vállalók az Ausztria melletti szilárd kiállást sürgették. Felsőpulya környékén a Hrvatska Stanka, Horvát párt jött létre. Ők a Magyarországhoz orientálódást kívánták. 1927-ig önállóan, majd a keresztényszociális párthoz csatlakoztak.⁴⁹

Másutt már elemeztük az 1922. július 18-i választási küzdelem eredményeit. A szociáldemokraták és a keresztényszociális párt favorizált. A szociáldemokrata párt mind a tartományi, mind a nemzetgyűlési mandátumok alapján legmagasabb arányban nyert.⁵⁰

A baloldal egyértelmű előretörése meglehetősen váratlan fordulat volt. Az elemzők véleménye erősen megoszlik, vajon minek tulajdonítható a szociáldemokrata előretörés. Szabó idézett összefoglalója elégedett hangnemben írt az osztrák közigazgatásról. A lakosság szavazásra jogosult tagjai közül 60 % passzív, nem vett részt a választáson. A 40 % véleménye így többségeinek nem mondható. Keresztényszociális programmal választották meg Zsombor Gézát, aki Magyarországon a soproni "Deutsches Haus" vezetője volt. Károlyi kormánya alatt német nemzetiségi államtitkár lett. Leser is tartományi képviselő lett, korábban a soproni szakszervezeti tanács elnöke.⁵¹ 1922. július 15-én ült össze a burgenlandi tartományi gyűlés, ahol megjelent Ignaz Seipel osztrák kancellár és Michael Hanich szövetségi elnök. Néhány nap múlva a tartományi főnök (Landeshauptmann) személyében is dönteni kellett.⁵² Alfred Rausnitz jelölt mellett szavaztak, Leser a szociáldemokrata párt vezető politikusaként, a háttérből irányította a taktikai előkészítés munkálatait.⁵³

Választás és boradó, összetartozó fogalmak 1922 nyarán. Ruszt híres bortermelő vidék központja, így érzékenyen érintette az ott élőket a boradó bevezetése. Reklamáltak a polgárok, a kereskedelmi miniszter azonban elutasította kérésüket. Rácz Alfred, Ruszt város polgármestere így felelt: "vigyázzon az osztrák kormány, mert a burgenlandiak honvagybetegségben szenvednek", vagyis akár Magyarországhoz is csatlakoznak. Több ízben deklarálták, vagy egész Burgenlandot Steierhez, vagy a magyar területhez csatolják. A Vasi egyházmegyéhez, a szombathelyi püspökséghez tartozott Burgenland. A pápai nuncius minden előzetes bejelentés nélkül értesítette gróf Mikest, hogy a bécsi érsekséghez csatolták az "érintett területet". A szociáldemokrata győzelmet többen, mint a "bolsevizmus rémét" látták, így fenyegették a lakosságot. Ebben a helyzetben a magyar szélsőséges kormányellenzék politikai céljai megvalósítását fegyveres módon tervezte. A magyar sajtóban több cikk jelent meg, azt latolgatták, Ausztria vajon melyik utat választja? A polgári típusú rendszer helyébe vagy egy radikális kommunista kormányzat kerül, vagy Németországhoz csatolják. Minderről így írt a Magyar Nyugat: "a nyugat-magyarországi kérdés sürgős megoldásra vár ... ütött a tizenkettedik óra..." A fegyveres akció részletes bemutatása egyéb tanulmányokban megtörtént.⁵⁴ E helyen csupán néhány lényeges

összefüggésre szeretnénk rámutatni. Vas vármegye közvetve érintett, hiszen a "déli csoport" Sigray gróf Iván község melletti birtokán gyülekezett. Az 1930-as években a vasi választás egyik jelöltje - Csekonics gróf - még 1920-ban mint hazánk lengyelországi követe szintén exponálta magát. Az ő direkt segítségével, közösen szervezték a "felvidéki felszabadítás" fedőnevű irredenta akciót, Apáthy László századossal. Ő irányította a "burgenlandi akciót" is. A "déli csoport" Csákánydoroszló (az akkori Nagycsákány) községben állomásozott, onnan utaztak volna a grazi gyorsvonattal a Steier tartományi fővárosba, Grazba.⁵⁵ A "kormánybiztosi intézmény" visszaállítását sürgették a magyar fővárosban, mondván, 1921 őszén hatékonyan működtek a felkelők eltávolításában, Nyugat-Magyarországról. Vas megye főispánját, Maróthy Lászlót javasolták kormánybiztosnak. A magyar kormánynak sürgős intézkedést kellett tennie, ugyanakkor rendkívüli állapotot nem rendelhetett el.

A fegyveres csoportokat a szombathelyi III. honvéd-dandár irányította, "valamennyi közbiztonsági szerve hatáskörükbe került". Dénesfa, gróf Cziráky birtoka ismét jelentős színhelyül szolgált. 1921-ben Cziráky gróf önként mondott le - a fentebb ismertetett levél szerint - a vasi főispáni tisztségről, felesége Andrássy lány. Sigray gróf a Cziráky kastélyba, Dénesfára "Odeschalchi hercegnőnek" (ő Prónay Pál) az alábbi táviratot küldte: "kérem ... rendelkezni ... este Iváncon marad-e ... legnagyobb örömmel várjuk ... szerdán még korán indulhatunk..." Szabó József irataiban a választások utáni helyzetet elemezve négy jelenlévő irányzatot vázolt fel; valamint egy ún. ötödik veszélyéről is tett említést.⁵⁶ Létezett egyféle francia-szláv érdekcsoport, amit szláv korridornak is hívhatunk. A Steier tartomány tiltakozott ellene leginkább.

Fontos a nagynémet befolyásról szót ejtenünk, a német birodalomba kívánták tömöríteni az "egy blokkban élő német népet". Más elnevezéssel az Anschluss-gondolat megjelenését, a német tőke uralmi körének bővülését jelenti a nagynémet befolyás. Az egykori osztrák-magyar monarchia visszaállítását sem vetették el. Ez a csoport tömegbázissal nem rendelkezett, tagjai zömmel idősebb katonatisztek. Szabó feljegyzése külön is megemlíti a "Burgenland jövője szempontjából legmeghatározóbb szociáldemokratákat és kommunistákat". Jelen voltak Ausztria életében a Deutschösterreich

érdekeket szolgáló, zömében tisztikarban ténykedő személyek. Konkrét tudomásunk van egy telefonváltásról Sigray gróf és Cziráky gróf között. Nemzetgyűlési tagsága miatt gróf Sigray ellen nem tudtak bünvádi eljárást kezdeményezni. Sajtónyilvánosság útján nyilatkozott a gróf, miszerint: "ámulva hallotta a felkelők és az ő személye közötti híreket, nincs köze semmi mozgalomhoz, van a kastélyban egy sereg angol, amerikai és magyar vendég, de ők nem játszanak felkelősdit". A magyar kormány súlyosabb elbírálása alá vette a legitimista szervezkedést, mint a volt magyar területek elfoglalására irányuló akciót. 1922 tavaszán IV. Károly elhunyt, így Ottó királyfi, a trónörökös került volna Horthy kormányzó helyére. A burgenlandi tartományi kormány sajátos nézőpontból értékelte az eseményeket. A németújvári (güssingi) kerület közigazgatási vezetője teljes mértékben legitimista akcióról szólt. Sigray gróf több ízben tartott beszédet a parasztságnak, személye rendkívül népszerű volt. A Honvédelmi Minisztérium az 1922. július 18-án rendelt el katonai irányítást, a közbiztonsági szervek katonai alárendeltségét megszüntette. Külön utasítást adott ki erre vonatkozóan a honvéd főparancsnok. Egyidejűleg - véletlen egybeesés - 1922. július 26-án lejárt a kivételes hatalom. Fegyveres csoportok ellen akár statáriális úton is eljárhatott. A Neue Freie Presse 1922. július végi számában jelent meg: "a magyar kormány ... reméli, mindent megtesz a hasonló magyar betörések (ellen) ... kínos Ausztriának".⁵⁷ A magyar kormány válaszában hangsúlyozta, a csendőrség elől menekülő csoportok kényszerből lépték át a magyar határt. A szombathelyi dandárparancsnokság feladatául jelölték ki a fegyveres egységek felszámolását. A vita augusztus 28-án zárult le, az osztrák kormány elismerte "a Burgenland elleni akció nem a magyar kormány tudtával történt". Gróf Bethlen miniszterelnök memorandumot nyújtott át, a Genovában "Európa leszereléséért" rendezett konferencián. Összefoglalóan elemezte az átadott emlékeztető, miszerint sérelmek érték az elszakadt területek magyar lakosságát. A magyar Parlament őszi ülészakán az ellenzék támadta a kormány politikáját. Örgygróf Pallavicini a felkelők hazafias érzelmeivel érvelt, apellált a felvetésekre. Végül a magyar kormány az MTI-n keresztül a valósnak megfelelő "helyzetjelentést" készítette.

Időközben jelentős előkészületek zajlottak a Népszövetségbe való felvételtől. A kisantant államok képviselői úgy határoztak, nem fognak Magyar-

ország ellen szavazni. Döntő érv vagy ok hazánk ellen egyszerűen nem létezett. Szeptember 18-án, közgyűlési határozattal Magyarországot felvették a Népszövetségbe. Rakovszky Iván belügyminiszter a kormány - s nem felkelőcsapatok - feladatául jelölte meg, burkoltan, a trianoni békeszerződés (esetleges) revízióját. Így az 1922. évi választásokon vereséget szenvedett kormányellenzékiek (legitimisták) végsősoron nyíltan lelepleződtek.⁵⁸ A magyar kormány a nemzetközi tényezők elől elhallgatta az akció ezen jellemzőjét, így külpolitikai tekintélye tovább szilárdult.

1922 őszén Gömbös Gyula, Friedrich István, Wolff Károly szervezésében megalakult az Egyesült Keresztény Blokk. Vas vármegyét Horthy kormányzó 1922 decemberében "vidéki körútja során" látogatta meg. A legitimizmus fellegetvárában, a vasi megyeszékhelyen hiába kereste a kor tudósítója az "Ave gubernator - Éljen a kormányzó!" feliratot. Sopronban, a "Civitas fidelissima" jelképes átadásán fogadta ez a felirat Horthyt. A szombathelyi fogadáson - tekintettel Horthy református voltára - Boda János kanonok üdvözölte. Horthy kijelentette: "nem engedek semmilyen, olyan felforgató törekvést (legitimizmus) érvényesülni, amely ebben az országban a rendet veszélyeztetné ... egy percig sem fogok habozni".

1922. december 29-i hatállyal az addigi zalai főispán, dr. Tarányi Ferenc lett Vas vármegye új főispánja. A leköszönő Maróthy főispánt is már a Bethlen-kormány nevezte ki. Bethlen miniszterelnök az Egységes Pártban a legitimizmust "a szomszéd államokkal a kapcsolatokat aláásó tevékenység"-nek nevezte. Konkrétan felsorolta a "fészkeket". Első helyen említette a "nyugati határszél". A miniszterelnöki sajtóosztály havi 140 ezer pengő támogatást utalt a főispánnak. A Hír, a Magyar Nyugat, a Günser Zeitung, a Pannonia Rt. Sajtóvállalathoz tartoztak, kormánylapok. Több ízben hangsúlyozták: "az Egységes Párt alapján" állnak. Természetesen Lingauer Albin, a Vasvármegye tulajdonosa, mint "veszélyes legitimista" nem részesült a dotációból. A Vasvármegye szerkesztőségébe 1922 őszén behatoló személyek ellen a Belügyminisztérium illetékesei vezették a nyomozást. Látszólag pénz motiválta a betörőket. Valójában az 1919. évi keltezésű levelezés tünt el. Egyidejűleg a Hír-ben jónéhány olyan cikk jelent meg, amelynek eredeti példánya Lingauer tulajdonában volt, elzárva a széfben.

3. Korszerű, működőképes közigazgatás

1923 - csakúgy, mint az előző évek exlex-szel kezdődött.⁵⁹ A korszerű, működőképes közigazgatás szükségszerűen érintette volna a megyei struktúrát.⁶⁰ A magyar kormány 1923-ban tárgyalta az ún. ideiglenes megyerendezési javaslatot. Átfogó közigazgatási reform szükségessége az ellenzék részéről fogalmazódott meg.⁶¹ Az elmúlt év végén, a belügyminiszteri anketón "a reformügy" szóba került. A jelenlevők elismerték, az önkormányzatok életében előtérbe kell, hogy kerüljön "a gazdasági érdekelttség ... (ezen) nyugodhat és épülhet..." Az 1920-as évek első harmadában a reform iránya jelentett vita-alapot.⁶² A Városok Lapja számos cikket közölt: "a vármegyei önkormányzat családok, klikkek, érdekcsoportok, pártok tülekedési tere".⁶³ A trianoni határok miatt egyes területi központok túl kerültek az országhatáron. Más esetekben a Város és vonzáskörzete kívül esett a határon.⁶⁴ Az egykori 63 vármegyei törvényhatóságból csak tíz maradt ép. Égetően szükségessé vált a megyehatár-rendezés,⁶⁵ valamint az "ideiglenesen egyesített vármegyék" létrehozása.⁶⁶

A változtatásokat a megyék helyzetének módosításával kellett elkezdni, új területi beosztás kialakítása egyidejűleg a községi szervezetek megerősödését eredményezte.⁶⁷ Az 1920-as évek második fele Ausztriához hasonlóan a közigazgatási reform előkészületeinek jegyében teltek el. Dr. Scitovszky Béla belügyminiszter 1928 áprilisában jóváhagyásra terjesztette fel a törvényjavaslatot Horthy Miklós kormányzóhoz.⁶⁸ Az önkormányzatok szempontjából 1886 óta nem történt lényeges változás. "A revízió aktuális". A kormányprogramok mindegyike megvalósítandó feladatként szerepeltette a "közigazgatás reformját".⁶⁹ A "Magyar Szemle" hasábjain Bernát István és Weis István szakírók cikk-párba zajlott.⁷⁰ Nemzetközi viszonylatú összehasonlításban elemezték a központosítás-szétponosítás előnyét, hátrányát. Bekapcsolódott a vélemény-nyilvánításba Németh Károly, nyug. belügyi államtitkár, valamint Egyed István.⁷¹ Ez utóbbit a "vármegyék monográfusának" nevezték. A korábbi évtizedekben életbe léptetett reformokat mennyiségileg soknak vélték, de egyiket sem minősítették átfogónak. A magyar kormány 1928. évi jelentése a közigazgatási bizottság egy éves működését taglalta.⁷² Megállapította, a tisztviselői létszám az államháztartásnál eléren-

dő megtakarítás miatt lényegesen csökkent, ennek ellenére sikerült a megsokszorozódott feladatoknak eleget tenni. Bőszéggel tanúskodnak források, a törvényhatósági és községi közigazgatás megsokszorozódott feladatairól. 1928-ban Vas, Zala vármegyékben, a szombathelyi és zalaegerszegi járás hivatalaiban központi ellenőrzést rendeltek el. Hivatalos megjelöléssel: belügyminiszteri felügyeleti vizsgálat zajlott.⁷³ Mindent rendben talált Vas vármegyében a szakmai ellenőrzés.

Horthy Miklós kormányzó jóváhagyása nyomán 1928. július 4-én nyújtotta be Scitovszky Béla az országgyűlés elé a "közigazgatás rendezéséről" szóló törvényjavaslatot.⁷⁴ A belügyminiszter javaslata öt részre tagolódott, sorrendben:

- az önkormányzati testületek újjászervezéséről,
- a választók, választhatóság, választás mikéntjéről,
- a kisgyűlésről.

A "Vármegye" a vármegyei tisztviselők országos egyesületének lapjaként 1928 őszén cikksorozatot közölt. Részletesen elemezték a közigazgatás rendezéséről szóló törvényjavaslatot. Központi kormányzat - önkormányzat viszonyrendszerében előbbi javára tendált az előterjesztés. A kormánytól függő elemek száma nőtt a bizottságban, minden törvényhatóságban.⁷⁵

1929. januárjában a képviselőház közigazgatási bizottsága megvitatta a javaslatot. Csák Károly, volt vármegyei főügyész a törvényhatóságok el nem odázható kötelességeként szólt a törvényhatósági bizottságok újbóli megalkotásáról. A "reform halaszthatatlan szükségességét" ismerte el a közigazgatási bizottság. 1929. április 9-én Csák Károly ismertette az új javaslatot. A közigazgatási bizottság ülésein zsúfolásig telt teremben folyt a vita, hónapokon át. Az előadó ismertette, a vármegyék lakossága inkább gazdasági kérdések iránt fogékony, bár kétség kívül, a reformtól sokat vár mindenki.⁷⁶ A parlamenti napló tanúsága szerint 1929. április 10. és 26. között tíz ülésen folyt a vita.⁷⁷ Az ülészak záró napján, 26-án, Scitovszky belügyminiszter közölte, hogy az önkormányzatok politikával foglalkoznak. Bethlen István több ízben szólt az érdekképviseletek részvétele ellen, "politikailag új elem, általuk vonul be a gyűléstermekbe a pártpolitika". Ezzel szemben hangsú-

lyozta, a virilista (legtöbb adót fizető) a magyar középosztályt képviseli, így a kontinuitás csak általuk biztosított.

*A vármegyei törvényhatóság*⁷⁸

Összetétele alapvetően az 1870: 42. tc. által meghatározott. Vármegyénként a bizottság tagjainak száma 120-600 fő. Felerészben nem választás útján kerülnek a bizottságba, hanem egyféle sajátos jogon. Adott törvényhatóság területén ők fizetik a legtöbb állami egyenes adót, nekik a legnagyobb a jövedelmük, így ők a virilisták. A vármegye választásra jogosult polgársága a tagság másik felét 3 évente újraválasztja. A szavazás nyílt. A közgyűlés a törvényhatósági bizottság teljes ülése, évente kétszer kötelezően összehívták (rendes ülés), egyéb esetekben rendkívüli ülést tartottak. Megjelentek a virilis, valamint választott tagokon kívül a vármegye vezető tisztségviselői. Az ún. állandó választmány készíti elő a fontosabb ügyek közgyűlési tárgyalását. A kijelölő választmány a jelöltek névjegyzékét állítja össze; tisztviselő választás esetén. A központi választmány az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékét készíti elő. A közgyűlés szabályrendeleteket alkot, szabályozza a választókerületek beosztását, a közmunkák rendjét. Lényeges szerep jutott a végrehajtó apparátusnak.

A vármegyei tisztikar élén az alispán vezeti a közigazgatást, végrehajtja a közgyűlés határozatait, valamint a kormánynak a törvényhatósághoz intézett rendeleteit. A vármegyei főjegyző az alispán első előadója, állandó helyettese. A vármegyei tisztiügyész a törvényhatóság jogtanácsosa. A főispán a vármegyei hierarchián kívüli személy. Őt a belügyminiszter előterjesztése alapján a kormányzó nevezi ki. Az 1891. évi 33. tc. kimondta, a közigazgatás vármegyékben állami feladat, amelyet kinevezett állami tisztviselők végeznek, ún. önkormányzati elemek közreműködésével. A tisztviselőválasztás 1929-ig elodázott. Az 1914. évi 49. tc., valamint az 1916. évi 30. tc. meghosszabbította a tisztviselői mandátumot, az I. világháború idején maradt ez az állapot.

Az 1929. évi 30. tc. változatlanul kötötte a választójogot az országgyűlési képviselőválasztás jogához.⁷⁹ A választók száma az összlakosság 33 %-a. Szigorúbbá vált az egyhelyben-lakás, 2 év helyett 6 évet írt elő. Jelentősen módosult a törvényhatósági bizottság összetétele. A tagság 2/5-e virilis, 2/5-e

választott tag, 1/5-e érdekképviseltek, felekezetek küldötte. A szavazásra jogosult lakosok az eddigi 50 % helyett 2/5 arányban kerültek a bizottságba.⁸⁰ A közgyűlés korábbi ügyköreinek zömét egy újonnan létesített szerv, a kisgyűlés vette át.⁸¹ A kisgyűlés irányítását az öt vármegyei főtisztviselő végezte. Az állandó választmány megszűnt, havonta legalább egy ún. rendes kisgyűlést kellett összehívni. A már funkcionáló vármegyei bizottságok skálája tovább bővült, így a kijelölő bizottság az örökös tagokra tett (tehetett) előterjesztést. A törvényhatósági bizottság közgyűlése politikai jogkört gyakorol, szabályrendeleteket alkotott, határozott minden szervezési kérdésről. A kisgyűlés átvette a teljes másodfokú hatáskört. Több szakíró egyöntetű véleménye: a községi önkormányzat egyre inkább csupán látszólagos.

A Törvény az ún. vegyes, életbeléltető rendelkezéseken kívül (V.rész) négy részre oszlott.⁸² Az I. rész "az önkormányzati szervek újjászervezését" taglalta. A II. rész "hatósági fokozatokról, jogorvoslati határidőkről, a jogorvoslatok korlátozásáról" szólt. Összesítve elmondhatjuk, ez az első két rész a túl bonyolulttá vált "fórumrendszer" egységesítését kívánta megvalósítani. Így fogalmazott: "az önkormányzati testületek termékeny, gyors, szakszerű munkára való átalakítását" kívánta elérni. A III. rész "az önkormányzati tisztviselők és egyéb alkalmazottak, némely személy és szolgálati viszonyaira vonatkozó rendelkezések" címszót takar. A közigazgatási tisztviselők szakmai minősítését kívánta emelni, választásuk élethossziglan szólt. Az illetmények rendezéséről sem feledkeztek el. A IV. rész "fegyelmi eljárás az önkormányzati tisztviselők ellen" című, új szabályokat állapított meg. A törvény előkészítőit "a közszolgálat tisztaságának emelése" motiválta, a tisztviselői érdek szem előtt tartásával.

Véleményünk szerint legérdekesebb a vármegyei tisztviselők alkalmazása körüli vita. Államosítás révén, vagy továbbra is választás formájában történjen-e? Választás esetén lényegileg a törvényhatóságok autonóm jogkörében maradt volna. Az 1929. évi 30. tc. kompromisszumot javasolt. Meghagyta a választás jogát e törvényhatóságoknál. Módosult az időtartam. A törvényhatóság választás alá eső tisztviselőit - az első tisztviselő kivételével - életfogytiglan választja a törvényhatóság. A főispán a közigazgatási gyakoronkokat nevezte ki. Óvelük bővült a törvényhatósági tisztviselői létszám.

Mi történt Vas vármegyében? 1929. március 6-án a megyei napilap többrészes sorozatban, szakmai kommentárral ismertette a törvényjavaslatot. Vas vármegyében 144 virilis tag került a törvényhatósági bizottságba. 404 fős összesen a létszám. A virilisek névjegyzékét öt évente "írták újra", az igazoló választmány állította össze és tette közzé. Elnöke a főispán, ülései nyilvánosak, 8 fő törvényhatósági bizottsági tagból állt.⁸³ A rendes (őszi, tavaszi) közgyűlést a főispán hívta össze, rendkívüli közgyűlés bármikor egybehívható. Szakmai véleményezésre is sor került. 1927-től központi adatfelmérés kezdődött, belügyminiszteri leirat alapján. Téma: a közigazgatás újjászervezése. Bezerédj István, Vas vármegye nyugalmazott főispánja, felsőházi tag rendszeresen publikált a "Magyar Közigazgatás"-ban. A Vármegyei Tisztviselők Országos Kongresszusa 1928 őszén Szombathelyen tartotta soros ülését. Vas megyében a tervezett törvényt "törvényhatósági reform" néven régóta emlegetik. Az Országos Jegyzőnapokon Bezerédj felszólalásában elsorolta "az önkormányzati sérelmeket". A közgyűlési jegyzőkönyv 1929. február 18-i bejegyzése második napirendi pontként "a közigazgatási reform megyei kérdései"-t taglalta "Többpárti tárgyalások" nyomán egyértelműen negatív a reform-tervezet fogadtatása. Ennek ellenére a közgyűlés kinyilvánította: "nem kíván aggályoskodni a törvényjavaslattal szemben". 1929. január első napjaiban átirat érkezett Esztergomból.⁸⁴ Nem csatlakozott Vas megye a "részleges tiltakozáshoz". A megyei napilap a képviselőház üléseit 1929. február 14-től kísérte nyomon. Érdekes, a lap nem kommentálta, leírta az elhangzottakat. Konkrétan, taxatív a törvényjavaslatot márciustól közölte a Vasvármegye. Maróthy László dr., országgyűlési képviselő, a tanító egyesület részére indítványozott képviseletet.

Az 1920-as évek tabelláit elemezve, 1929-re a virilisek 70 %-a új ember Vas megyében; tehát sem ősei, sem szülei nem virilisek.⁸⁵ A törvény életbelépése után (június 29-től) 399 főből állt a vármegyei törvényhatósági bizottság. 404 személyt terveztek, de a "vármegyei jegyzők hivatali állásuknál fogva nem lehettek tagok". 1929. június 29-e után viselheték a "megyei város" nevet a rendezett tanácsú városok, így Szombathely is.⁸⁶ "Hivatalos irataikat, pecsétjeiket, bélyegzőiket haladéktalanul át kell alakíttatni". 1929. július 17-ére rendkívüli közgyűlést hívtak össze.⁸⁷ A tárgysorozat 20. bekezdése "Szombathely város ... szabályrendeletet fogadott el ... a választó-

kerületekről, képviselőtestületi tagok számáról. Rendelkeztek a Szombathely megyei város területén tartandó képviselőválasztás lebonyolításáról, elnökök kiküldéséről". Vas vármegye választókerületi beosztása a következőképpen módosult: Kőszeg szabad királyi megyei város, Szombathely megyei város.⁸⁸ Ugyancsak fenti gyűlésen döntöttek "örökös tagokról", közfelkiáltással. Horváth Kálmán alispán előterjesztésére megválasztották: Vas vármegye örökös főispánját, gróf Apponyi Albertet, Batthyány Strattmann László szemészorvost, gróf Mikes János megyéspüspököt, Maróthy László dr. nyugalmazott főispánt.⁸⁹ A felsőház tagjaiból: szentmártoni Radó Lajost, Bezerédj István nyugalmazott főispánt, Herbst Géza nyugalmazott alispánt.

Külön szabályrendelet határozta meg, hogy egy-egy járás területén miként alakul a választókerületi beosztás. Celldömölk 8, Körmend 5, Kőszeg 2, Sárvár 8, Szentgotthárd 3, Szombathely 7, Vasvár 5.

Az 1930/35. közötti időszakra 1929 őszén kezdődtek el a választások.⁹⁰ Első ízben tüntették fel a meghívón: "az 1929: 30. tc. 10. § (33) alapján a választójog gyakorlása kötelező".⁹¹ Alispáni hirdetmény tudatta, pontosan fel kellett tüntetni, kik a hivatalos jelöltek. Horváth Kálmán alispán 1929. november 3-át jóváhagyta, mint a virilis választás dátumát. Foglalkozás szerint a legtöbben földbirtokokosok.

1. táblázat

Gazdasági pálya:	Rendes tag	Póttag
Nagy- és középbirtokos, bérlő, gazdatiszt	48	12
Kisgazda	2	-
Iparos	10	16
Kereskedő	19	25
Vállalkozó, gyáros, közigazdasági pályán	16	6
Részösszeg	95	59

Egyéb pálya:	Rendes tag	Póttag
Háztulajdonos	4	2
Köztisztviselő, nyugdíjas	8	3
Lelkészek (valamennyi római katolikus egyház)	12	2
Ügyvédek	20	3
Orvosok	5	3
Összesen: (fő)	144	72

A gazdasági pálya kapta 95 rendes, valamint 59 póttagságával a többséget. Így kétszeresen is túlsúlyba jutottak. Az érdekképviseltek 49 helye közül 20-at a gazdák, 9-et a kereskedők kaptak. Első ízben érvényesültek takarékosági szempontok. Többen kritizálták a délelőtti és délutáni külön-külön választást. Visszaemlékezőm szerint (főispáni titkár) "teljes munkanap vész el a 2x30 mp-ért".

Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkár bejelentette: Zemplén megye kivételével az egész országban a hivatalos lista győzött. Szombathelyen 208 virilis választó élt, arányában a 144 megyei virilis helyre 52 jutott a megyeszékhelynek.

Szombathely járás	20 szavazó	9 rendes tag
Kőszeg város	22 szavazó	8 rendes tag
Sárvár járás	43 szavazó	24 rendes tag
Körmend járás	31 szavazó	14 rendes tag
Szentgotthárd járás	20 szavazó	5 rendes tag

Kőszegen 8 fő választott ipartestületi képviselő egyenként egy-egy szakosztályt is jelentett. Tarányi főispán interjút adott a Vármegye tudósítójának, amelyben több fővárosi lap megjegyzésére is válaszolt. Hangsúlyozta, a megye mentes maradt felekezeti és osztályversengéstől. 1929. novemberében befejeződtek az érdekképviselati választások.⁹² December 19-én az alispánt, valamint az öt vármegyei főjegyzőt választották meg. A törvényhatósági bizottság örökös tagjává választották dr. Éhen Gyulát, Szombathely

nyug. polgármesterét, gróf Sigray Antalt, Nyugat-Magyarország egykori kormánybiztosát, Vargha Gábort, ügyvédi kamaraelnököt és Lingauer Albint, országgyűlési képviselőt, a Vasvármegye főszerkesztőjét. Ez a vármegyei közgyűlés volt az utolsó, amely még az 1872. évi törvényen alapult.

Horváth Kálmán alispán hangsúlyozta: a megye fejlesztési terve megvalósult, kiépült a telefonhálózat, felépült a megyei kórház, elkészült Körmenten a Rába-híd. Az 1930-as év a közigazgatási törvény jogorvoslati intézkedéseit, rendszeres ellenőrzést jelentett a törvényhatóság számára. Ügyrendi kérdések még az 1931-es évre is átnyúltak. A közigazgatás elemzését a havi ún. nemzetvédelmi jelentések tartalmazták.

1932. választási év. 18 ezerrel nőtt a megye választásra jogosult tagjainak száma. Választókerületenként - a celldömölkiben 2.683, a körmentiben 2.904, a kőszegiben 1.047, a szombathelyiben 4.344, a vasváriban 2.608, az őriszentpéteriben 777 fő az emelkedés. A megyeszékhelyen izgalmasan alakult a három jelölt fogadtatása. Kiskos István polgármester, gróf Csekonic Iván diplomata, dr. Tóth István ügyvéd az aspiránsok. Szombathelyen 10.424 választásra jogosult szavazott, ebből Csekonic gróf 4.929 voksot nyert. A Vasvármegye naponta rövid cikksorozatban tudatta, a kávéházakban, vendéglőkben beszédtéma a kortesharc. A szeptember 1-jei választáson "autó autót követett", olyan mozgalmassá váltak Szombathely utcái. A Berzsényi téren több ezer érdeklődő szeme láttára botrányos jelenetek zajlottak. A Tóth-párt hívei kívülrekedtek a városházán, ezért egy-egy Csekonic-pártit szavazás után "elrendeztek". Rövid hír tudatta: "a gyakori tettlegesség miatt a rendőrség széteszlatta a tömeget". A város szegényei által lakott Plébánia utcában 1919 óta nem hallott kiáltásokat lehetett lejegyezni: "Le az urakkal!"

Tekintsük át a vármegye kerületeinek híreit! Körmenten gróf Sigray Antalt népszerű képviselőként emlegették. Huszár Mihály apátplébános Sigrayhoz hasonlóan a "szegények sérelmeit is orvosolta", Sárváron. Kőszegen Lingauer mellett 90 % szavazott, "imponáló fölényre tett szert". Számtalan megyei intézkedés született az 1929. évi 30. tc. alapján.⁹³ Alispáni előterjesztés nyomán az egyes választókerületek elnökeit is kijelölték. Újra kellett szabályozni a közgyűlések helyét, idejét, a hozzászólások tartamát, a fel szólalások mikéntjét.⁹⁴ A rendelkezésünkre álló források alapján legbőveb-

bek a "közigazgatási alkalmazottak szolgálati viszonyairól" szóló beszámoló.⁹⁵ Egy kormányjelentés említi csupán: "Vas vármegye valamennyi járásában a belügyminiszter megbízottja vizsgálatot tartott". Lényegében nem módosult a közigazgatás felosztása.⁹⁶

	1928	1929	1930
Vas vármegye			
Törvényhatósági jogú város (thj.város)	-	-	-
Rendezett tanácsú (megyei) város	2	2	2
Szombathely, Kőszeg (szolgabírói) járás	7	7	7
Körjegyzőség	69	69	69

4. Az 1930-as évek

Az 1930-as években a magyar kormány takarékosági intézkedésekre kényszerült. Hivatalos programmá vált az "ésszerűsítés, takarékoság, gazdaságosság" növelése. Közjogi értelemben a kormánypárt többségét a parlamentben az öt támogató (egységes párt) garantálta. Bethlen miniszterelnök 1931. január 14-én tartott beszédében az "Egységes Párt belső bomlásának tüneteivel" foglalkozott. Utalt a koronatanács soronkövetkező ülése (február 20.) fő napirendi pontjára, a miniszterelnöki posztot tíz esztendeje tölti be. A magyar parlament 1927. január 25.-i ülésén úgy döntött, működése öt évre szól, ezért "megbízatása" 1932 év elején lejár.⁹⁷ Bethlen gróf javasolta: "inkább 1931-ben oszlassák fel az országgyűlést, az általános bel- és külpolitikai helyzetre való tekintettel."⁹⁸ Scitovszky Béla belügyminiszter a választást a június 28. – július 7. közötti időpontra hirdette meg. Horthy kormányzó Házfelosztató kézirata értelmében az új országgyűlés összehívását július 18-ára tűzték ki. Augusztus 19-én a délben megjelenő napilapok közölték, Bethlen gróf "egészségi állapotára való tekintettel" lemondott. Utóda gróf Károlyi Gyula; első miniszterelnöki expozéja "erélyes takarékosági rendszabályok" bevezetéséről szólt. A részben kényszer szülte intézkedései vármegyénkben sem tették népszerűvé.

Drasztikus arányban csökkentették az alkalmazottak létszámát, emelték a kereseti- és fogyasztási adót. A választáson induló pártok, valamint az

ellenzéki pártok programjaiban is helyet kapott "a közigazgatás racionalizálása". A szociáldemokrata párt egy régi, 1903. évi programját újította fel, amelyben az önkormányzatok megerősítését sürgette. A kisgazdapárt 1930-ban kibocsátott programja a közigazgatás egyszerűsítése mellett, az önkormányzati testületek hatáskörének visszaállítását, fejlesztését szorgalmazta. Újra a halogató közigazgatási taktika került előtérbe, a tervezetek nem váltak valóra. Károly grótot az egységes párt egyik alapító tagja, Gömbös Gyula váltotta a miniszterelnöki székben. Bethlen gróf kormánypártjából Gömbös és köre kivált, majd 1928-tól ismét az egységes párt tagja lett.

Németh Károly "új utak és stílus" eljövételét prognosztizálta.⁹⁹ A "szegedi csoport" valóban új stílust jelentett. Marton Béla a kormánypárt ügyvezető főtitkára. Ugyanő segédkezett egykor "a nemzeti hadsereg kiépítésében". Marton adott otthont saját lakásán egyes szervezeteknek, a MOVE feloszlása után. Sztranyavszky Sándor az "egységes párt" országos elnöke. Gömbös Gyula miniszterelnök 1932. október 26-án tette közzé nemzeti munkatervét.¹⁰⁰ A 95 pontos program 12. pontja a közigazgatás átszervezését fogalmazta meg. Így írt: "a közjogi és államigazgatási berendezkedés, követelményekhez való igazítása, a hagyományban rejlő erők megóvásával" történjen.

A nemzeti erők és a nemzeti célok kerültek előtérbe. Kevésnek bizonyult az egység, nemzeti egységet kellett életrehívni. 1932. október 27-én az egységpárt elnevezése módosult Nemzeti Egység pártjára, ez a NEP. 1933-tól konkrét szervezőmunka keretében Gömbös országos körútra indult. Napilap is megjelent "Függetlenség" néven. A helyi NEP pártvezetők elnevezése: "élharcosok". Hivatalosan 1933. június 15-én alakultak meg a NEP szervezetei. Szombathelyen a NEP alakuló ülésén Csopor Sándor dr., kerületi elnök a "közéleti közöny" ellen szólt. Tizennégy szavazókörzetben a körzeti elnököket és titkárokat kijelölték. A névsort áttekintve óhatatlanul feltűnik Pável Ágoston neve; a szegedi egyetem Szombathelyen élt professzoráról eddig nem találtak másutt "pártadatot". 1933. június 25-én Kőszegen, a Mulató nagyterme zömmel volt legitimistákkal telt meg. Vitéz Szabadváry Ferenc ismertette a Szervezési Utasítást. Ifjúsági csoportot is szerveztek a helyszínen. Vas vármegyében kizárólag Kőszegen alakult női, illetve ifjúsági tagozat. A NEP-iroda a városháza egykori pénztárában működött. A Ipartestület

elnöke, Dömötör Gyula, akit közfelkiáltással alelnökké választottak.¹⁰¹ A községi kerületben rendkívül intenzív, sikeres szervezés történt. Községenként 40-50 %-os a taglétszám. De Ondód 90 %-a NEP-tag. A horvát-német lakosságú Kisdárdán 50 % azonnal aláírta a belépési nyilatkozatot.

Vitéz Marton Béla, országos főtitkár látogatást tett a községi kerületben.¹⁰² Marton beszéde utalt egy olyan típusú legitimizmusra, amely mindig a nemzetet tartja első helyen. Bizonyára nem véletlen, hogy a vasi határszélen, a legitimizmus fellegrárában utalt Marton a "nemzeti érzületre". 1933. július 6-i dátummal íródott az "1-ső számú teljes jelentés" Kőszegen.¹⁰³ A fentiek nem jellemzők Vas vármegyére. Másutt mély ellenállást váltott ki a NEP. Egyes körjegyzőségek beszámoltak "a gazdák kormányral szembeni nagy bizalmatlanságá"-ról. Jó taktikai érzékkel indokot is feltűntettek: "sok a dolog, kereső foglalkozás mellett 'ez' nem vállalható ... nem az eszme ellen van kifogásuk". Jószerint mindkét tényező szerepet játszhatott a számos "nem"-ben. A Szombathelyt környező falvakban gróf Apponyi György és hívei rendszeres ellenzéki gyűléseket tartottak. A jegyzők szerint "érdemes ember nincs", mármint a NEP-be való. Községenként vezetőtitkárnak a felekezeti tanítót bízták meg.

A megyei NEP-elnökök a vármegyék főispánjai. Feladatuk kapták (a főispánok) - nem elnöki minőségben -, politikailag térképezzék fel megyéjük erőviszonyait. Tehát a főispán egyszemélyben a kormánypárt megyei irányítója. A főispáni kar kezdettől részt vett a szervezésben. Vas vármegye főispáni titkára elmondása szerint, Ostffy nem hordta a NEP-jelvényt.¹⁰⁴ A NEP Fejér megyei tevékenységét részletes tanulmányban elemezte Farkas Gábor.¹⁰⁵ Vonyó József Baranya megyét is a "konzervatív felfogású"-nak közé sorolta.¹⁰⁶ Roszner levelezésében olvasható: "a pártszervezés első fázisa: a lakosság megdolgozása".¹⁰⁷ A NEP vidéki gárdája egységesebbnek tűnik. Érdekes, hogy Vas vármegyében - más megyétől eltérően - a fősolgabírói kar nem tekintette "hivatali főnökének" a NEP helyi vezetőjét. Széchenyi Viktor, Fejér vármegye főispánja aktív ellenforradalmi és legitimista múlttal rendelkezett.¹⁰⁸ A közigazgatási reformtörvény értelmében a közigazgatás gerincét továbbra is az önkormányzati testületek képezték.¹⁰⁹ Az évente két ízben összehívott törvényhatósági közgyűlés lényegében reprezentatív testület. Az érdemi ügyintézés a bizottságoknál összpontosult. A

virilizmus sem szűnt meg, csak elnevezésében, ők a "legtöbb adót fizetők".¹¹⁰ Mind Vas, mind Fejér vármegyében lényegesen csökkent a közgyűlés elé vitt ügyek száma.¹¹¹ Kisgyűlést havonta egy alkalommal hívtak össze, önálló iktatmányai nem voltak; jegyzőkönyvi anyagait zömmel az alispáni csomókban őrizték. Fejér megyével megegyezően Vas vármegyében sem épültek ki az egységes párt szervezetei, az 1920-as években.

Vonyó József történész részletesen elemezte Roszner István báró politikai pályáját.¹¹² Báró Roszner Ervin Ferenc József császár személye körüli miniszter. A Vasvár melletti Telkesen vásárolt birtokot, amely az 1930-as évek második felére a NEP vasi centrumává vált. Fia, Roszner István báró, miután az első világháborút végigharcolta, hazatérve, rokkantan egy Németországgal kötendő vámúnió tervét kezdeményezte.¹¹³ Az agrárérdek védelmét mindig szem előtt tartotta, a Grünland (Zöldvidék) mozgalom úttörője. Politikai közszereplést Gömbös ispirálása nyomán vállalt. Vonyó Józseffel egyetértve, a miniszterelnök célja: nyugalmazott katonatiszti garnitúra bevonása. Ilyen Roszner is. Roszner szervező munkájáról így írtak: "... agitálásának nincs párja Baranyában, Somogyban, Fejérben, Tolnában sem..." Roszner báró eltérően a NEP vezérkarától, mélyen vallásos, katolikus.¹¹⁴ Több ízben hangsúlyozta, hogy Trianon revíziója csak fegyveres úton lehetséges, a magyar társadalom alapja a parasztság. Számos cikkben foglalkozott az ún. faluproblémával. Megállapította, az agrárparcella csak leköti a családot, jövedelmet nem ad. Az 1935. évi mengersdorfi symposiumon "A két világháború közötti közigazgatást" elemezte Vonyó. A közigazgatás "tartalmát" Magyarországon mindig a kormánypárt határozta meg. Ez a folyamat totális törekvések idején felerősödött. A mindenkori politikai küzdelmekről függ jórészt, hogy milyen a közigazgatás funkciója a polgári társadalomban.¹¹⁵ Új párt alakítására Magyarországon nem gondolhattak, a szervezett tömegtámogatást azonban meg kellett szerezni. A kormánypárton belül az állami bürokráciára is támaszkodhatott a NEP.¹¹⁶

Gömbös az 1919/21 közötti időszak követeléseinek zömét megvalósította. A kialakuló, formálódó NEP-szervezetek "kötelességévé" tette, az egész falutelepülés életének megszervezését.¹¹⁷ A helyi, községi NEP legyen az ún. "első számú vezető" - mondotta. 1934-ben feladat: "vonják ki magukat a közigazgatási apparátus hatása alól". A közigazgatásban dolgozók ugyanak-

kor ne vegyenek részt a NEP választási ülésein. Így a köztisztviselők szerepe megmaradt. Vas vármegye régi-új főispánja, Ostffy Lajos, evangélikus, egy katolikus megye élén.¹¹⁸ Az 1929. évi 30. tc. szervezeti, funkcionális változásokat tartalmazott. A vármegyei és városi tisztviselői kar engedelmes közegként kiszolgált az államapparátust.¹¹⁹ A NEP kormányzathoz való viszonya, kapcsolata sem szokványos. A közigazgatást az új párt régi emberei eleve meghatározták. Ebben az erőteljesen ellentmondásos helyzetben a régihez hasonló tartalmú taktikát követték. Képviselőtestületekben a NEP tekintélyét meg kellett őrizni és biztosítani a NEP-többség által. A NEP-en belül erőteljes hierarchia érvényesült. A NEP alapdokumentumai 1932 december és 1933 nyara között jelentek meg.¹²⁰ Az "élharcosok" kiválasztása folyamatosan történt. Erősen centralizált szervezőmunka zajlott. Vonyó megállapítását saját archívumi kutatásaink is alátámasztják: "Gömbös vezérkara nem rendelkezett megfelelő szervezőkkel ... ezért (csak) a tisztviselői kar felelt meg a követelményeknek".¹²¹

A vármegyei autonómia szűkítésére tett kísérleteket sem Vas, sem Fejér vármegyében nem fogadták tetszéssel. A hivatalvizsgálatokat a belügyi kormányzat gyakoribbá tette, szigorította az ellenőrzést. A "nép szegénysége" a két megye főispánját megdöbbenetette, egymástól függetlenül, tapasztalataik összecsengnek. Tisztviselői állások elnyerésénél szakmai tudás mellett politikai érdemekre is szükség volt. Farkas Gábor említi tanulmányában: "az a tisztviselő, aki egyik nap adót hajt be, másnap nem agitálhat" a kormánypárt mellett. Fejér megyétől eltérően nem protestánsok alkották Vas vármegyében a párt zömét. Amint Vonyó József írta, történeti irodalmunk már feltárta, milyen szerepet töltött be Gömbös és köre a NEP kiépítésében. A párt történetének, működésének egészéről hiányzik egy átfogó elemzés. Tanulságos Marton Béla és Sztranyavszky Sándor 1932. december 14-i körlevele, amely az országos szervezetté válás első dokumentuma.¹²² A szervezési (szervezeti) útmutatás részletezi a pártvezetés célját, a szervezetek feladatait, működését, a NEP szervezeti felépítését. Kónya Sándor tanulmánykötetében említi, Gömbös hívei még a kormányra kerülés előtt szorgalmazták egyéb politikai pártok likviditását, a NEP egyetlen uralmi párttá tételét.¹²³ Gömbös a kulcsfontosságú posztokra feltétlen híveit nevezte ki. Így vált országos pártelnökké Sztranyavszky Sándor. Országos ügyvezető

főtitkár Marton Béla, aki különítményes tisztként már bizonyította, hű Gömböshöz. Még 1919-ben belépett a MOVE-ba, amelynek 8 éven át elnöke. Résztvett a Bruck-Királyhidai áttörésben. 1931-ben, majd 1935-ben az albert-i kerület országgyűlési képviselője.

A közigazgatás ügymenete három megyében, (Vas, Győr-Moson és Sopron) "kiemelkedően jó", . A főispáni titkár visszaemlékezése szerint a vasi vármegyeháza emeleti részében dolgozott a két NEP-titkár. "Jóeszű emberek voltak, így az iratokat időben eltüntették".¹²⁴ Egy Clevelandben élő történész szerint "Gömbösnek szüksége volt az Osl családra". Ostffy Lajos a honfoglaló Osl-nemzetségből származott, már ősei is Vas és Sopron vármegye főispánjai voltak. Vas vármegye alispánja, Horváth Kálmán "több mint húsz évig alispán, mindenki nagy megelégedésére". Vidos Árpád, vármegyei főjegyző a bécsi Collegium Hungaricumban nevelkedett. Az alispánnal együtt "pedantéria, szorgalom" jellemezte őket.¹²⁵ Az 1930-as évek Vas vármegyei garnitúrájának látóköre lényegesen eltért a korábitól. Maróthy László főispánt úgy emlegették: "hangos ember ... Vas vármegyén túl a világ megszűnt számára". Az 1930-as évekre egyértelművé vált, Gömbös és köre nem elégszik meg pusztá névváltozással. A korabeli polgári pártoktól eltérően az Egységpárt másfajta szervezési elveket követett.¹²⁶ A korszak polgári pártjai választói pártok voltak. A párt vezérkara, valamint parlamenti képviselői folyamatos politikai tevékenységet folytattak.

A választások idején megélenkült a lakossággal való kapcsolat, amely kimerült a szavazatok elnyeréséért vívott küzdelemben.¹²⁷ Aktív politikáról így nem beszélhetünk, esetleg a választási gyűléseken jelentek meg az érdeklődők. A Bethlen-éra alatt megfogalmazódott: a többi párttól eltérően nem osztályalapon szervezett pártról van szó; az "egység" jelszava alapján arra törekedtek, minden településen létrejőjön egy helyi csoport. A NEP ennek ellenére nem vált tömegpárttá, laza, választói párt maradt, kiépített szervezetei csak személyek köré csoportosultak. Szakirodalmunk feltételezi, hogy az Egységspárt szervezési elveit Gömbös és köre dolgozta ki. Őt - még mint a párt korabeli ügyvezető elnökét - a különböző társadalmi erők "nemzeti alapú" összefogása, az esetleges ellentétek tompítása vezérelte. 1922/23-ban az Egységspárt nem csak kormánypárt volt, hanem a kormánynak alárendelt párt. A választójog szűkítése révén, szilárd kormány-

hatalom birtokában, a képviselőházban így biztosították többségüket. Valószínű, nem a véletlen műve, hogy az 1923-tól 1929-ig tartó időszak Egységspártra vonatkozó dokumentumai "eltűntek". 1929-ben, a főispánhoz intézett utasítás az újrakezdés szándékával készült. Marton Béla konkrét irányító munkáját 1932-ben kezdte el. A NEP nyílt, deklarált célja: "a nemzet jövődő boldogulása ... a nemzeti egység (alapján) ... megteremtése ... annak jegyében a magyar társadalom megszervezése..." A helyi pártvezető kötelessége volt, a szavazati joggal rendelkező lakosság minél nagyobb számú bevonása a pártba. Nem lehettek tekintettel a társadalmi, vallásfelekezeti és osztálykülönbségekre.¹²⁸ Gömbös Gyula "az egész magyar társadalom összefogására törekedett, minden különböző politikai meggyőződés kiegyenlítésére".¹²⁹ A NEP kiépítésével "együtt járjon minden más szervezetnek a megszűnése". Az egyesületi tevékenység semminemű formában nem kívánatos. A választókerületi, községi titkárok jelentési kötelezettséggel tartoztak a központnak. Rendszeresen beszámoltak az "ellenzék" munkájáról. A párt szervezeti felépítése egyedi módon történt, vezéreszme a "teljesség" volt. Szavazóköriként megbízott alelnököket és titkárokat, valamint 30-40 fő választóként megbízott választmányi tagokat állítottak. Több forrásban egybehangzóan megfogalmazódott: "a községi szervezeteknek arra kell törekedni, ... hogy minden vonatkozásban kezdeményező szerepet töltsenek be ... a helység életében". Egy 1933-ban kiadott körlevél nyomatékosan felhívta a figyelmet: "ügyeljenek ... a községben megnyilatkozó minden akció (csak) a Nemzeti Egység szervezetéből induljon ki, (vagy) a vezető szerep a NEP szervezeteinek biztosíttassék... (hangsúlyozta) ... "a szervezetek minden törekvése arra irányuljon, hogy a NE nemzeti egység) szervezeteinek élete (adott) község politikai és társadalmi életének minden vonatkozásában kiterjedjen..."¹³⁰ A NEP iroda már eleve központi elhelyezésű. A helyi vezető titkár listákat készített valamennyi lakosról. Feltűntették a pártállást, vallását, foglalkozását, esetleg munkanélküli-e. Vas vármegyében a vasvári kerület anyaga maradt meg, a későbbi bejegyzésekkel együtt, amelyek már a MÉP (Magyar Élet Pártja)-re vonatkoztak.¹³¹

A pártstruktúra erőteljesen centralizált, felülről lefelé kellett és lehetett kizárólag pártakat érvényesíteni.¹³² A kezdeményező szerep a Gömbös-Marton-Sztranyavszky hármasnál maradt. A Vezér, az országos pártelnök,

az ügyvezető főtitkár automatikusan tagja volt a NEP valamennyi vezető szervének.¹³³ A NEP fő irányítója változatlanul Marton Béla, megalakította a NEP ún. szervezeti munkacsoportjait. A vármegyei főispánok közvetlenül öhozzá, mint ügyvezető főtitkárhoz tartoznak. A megyei NEP elnökök a párt főtitkárságának alárendeltjei.¹³⁴ Forrásokból dokumentálható, hogy bizalmas utasítások nagy számban maradtak meg. Roszner báró iktatmányaiából is kitűnik, a szervezés totalitárius jelleget öltött; mivel iskolák, egyházi intézmények, a népművelés, sport, jótékonyági akciók, társadalmi egyesületek egészét kívánta átfogni, "beszervezni" a párt.

A főispáni értekezleteket nyugodtan minősíthetjük pártértekezleteknek. A bizalmas utasítások több ízben a várható napirendi pontokat is jelezték. Ezeket az értekezleteket a belügyminisztériumban tartották, ahol "minden főispán személyes megjelenésére feltétlenül számítanak". Több vármegyében kiépült az "élharcos" hálózat. Ők jelentették, figyelték, mit tart be a főispán, s mit nem. Tételesen felsorolták, mit "mellőz" a főispán. Kozma Miklós belügyminiszter irataiból kitűnik, a párt és az állami közigazgatás határai összemósódtak.¹³⁵ Martonék módszereivel nem értett egyet, mereven elhatárolta magát.¹³⁶ A főispánoknak kettős hierarchiában kellett megfelelniük. Felettes hatóságuk egyrészt a belügyminiszter, így politikai felelősséggel tartoztak a kormánynak. Ugyanakkor a pártapparátus bürokratizmusát, "elszámoltatását" is érezték. Így, általuk a NEP-központ a teljes közigazgatás személyi állományát presszionálta. Kozma belügyminiszter a főispáni értekeztet összehívásával demonstrálni kívánta, ő a főispáni kar valós irányítója. A híryanag- és propagandamunka nem idegen tőle, mivel az MTI (Magyar Távirati Iroda) Rt irányítója 1935. március 5-ig. A Marton-Kozma ellentét bizonyítja, hogy Kozma tudatta a főispánokkal: "mindenben kizárólag a belügyminisztérium utasításai szerint járjanak el".¹³⁷

Vas vármegyében helyi "pártlap" Körmeden jelent meg; "Körmend és vidéke" címmel, amely a Körmendi Nemzeti Egység Ifjúsági Szervezetének havonta kétszer megjelenő lapja volt. Csak az előfizetőknek járt".¹³⁸ Egy 1935. évi vasárnapi számból idézünk: "A békének, csendnek, nyugalomnak ... legveszedelmesebb ellenségei a szakszervezetekbe tömörült munkások ... ne csodálkozzanak, hogy a jóval létminimum alatt élő munkás szakszervezetbe tömörül..."¹³⁹ A pártszervezésnek ebben a fázisában a lakosság "meg-

dolgozásáról”, ennek szellemében történő agitációról olvashatunk. Gömbös lényegében - kevés kivételtől eltekintve - egyáltalán nem tudta - mert nem volt képes - az államapparátust az ő, saját "vezéri szolgálatába" állítani. Változatlanul a főispán a NEP, valamint a közigazgatás megyei vezetője. Magyarországon a főispán egyben megyei NEP-elnöke is. A Vezér hiába próbált pressziót alkalmazni, eredménytelenül végződtek az ilyen irányú kísérletek. Egyes megyeszékhelyek, egyben püspökségek - mint Szombathely - Zala vármegye ide tartozott - nem lehettek a NEP bázisai. Roszner báró egyik levelében jelentéktelennek tűnő megállapítást tett: "a vasvári búcsúkor a zalai árusok megkérdezték, mi ez és rámutattak a NEP jelvényre".

A Hármas közül az országos ügyvezető titkár irányította a központi, országos pártiroda működését. A pártegyesületek vezetőire személyi javaslatot csak a Vezér, tehát Gömbös tehetett. A párt vezetőtestületeinek felépítése a következő: A PV (pártvezetőség), az országos pártelnökség, az országgyűlési ún. főcsoport és szakegységei, az országos propaganda- és szervezési főcsoport központi irodája.¹⁴⁰

A NEP Szervezeti szabályzata egyértelműen fogalmaz, csak az országos pártelnök hívhatta egybe az értekezletet. Az ún. tárgysorozatot, tehát a napirendet a Vezér előzetesen jóváhagyta, attól eltérni nem lehetett. Központi vármegyei titkárok intézték az országos ügyvezető főtitkár utasításainak végrehajtását. Kettős alárendeltségben végezték munkájukat. Vas vármegyében a főispán titkára egyben a NEP központi vármegyei titkára. Az országos vezetés akarata közvetlenül érvényesült, a testületek szerepe korlátozott volt, az egyes vezetők személyes akarata jobban érvényesülhetett. A vasvári kerület példája is igazolja, a községi választmányokba igyekeztek a helyi értelmiséget megnyerni. A tanítók, jegyzők a vasvári kerület kivételével - ahol Roszner báró dominanciája érvényesült - egyéb teendőikre hivatkozva elhárították a "megtisztelő megbízást". Pedig szükség lett volna olyanokra, akik "tekintélyük, népszerűségük révén képesek a lakosságot felsorakoztatni a párt mögött". A párttag-felvétel nemcsak a Belépési nyilatkozat aláírását jelentette. A párt célkitűzéseit feltétel nélkül el kellett fogadni, s csupán ennek megerősítésére szolgált a nyilatkozat. A felsőbb párttestület döntése minden tagra kötelező érvényű volt. A NEP körzeti titkárai kartotékrendszert vezettek a tagságról, ebben nemcsak a személyi adatokat

rögzítették. A "falu és a város" egész életét a NEP határozza meg, hasssa át, - ez a célja a pártszervezésnek.¹⁴⁶ Furcsa ellentmondás, hogy miközben a "nemzeti egység" a hangsúlyos, pártot szerveztek. Az ún. zászlóbontó gyűlések szónokai erre az egységre koncentráltak mondanivalójukban. Választási időszakban fokozódott az agitáció, hogy a lakosságot "helyes irányba vezesse és vigye" a párt. Összegezve megállapítható, a szervezőmunka az 1932/33-as évben nem érte el a kívánt eredményt, tömegbázisa kialakulásáról nem beszélhetünk. Ugyanolyan stratégiai módszerrel dolgoztak, mint az 1935-től kezdődő periódusban. A rendelkezésre álló NEP-körlevelek stílusa azonos, a módszerbeni eltérés szinte jelentéktelen. A legszembeütőbb változás, hogy a kormánypárton belül a "Bethlen-gárda" arányaiban 40 %-ról 16 %-ra csökkent, Gömbös személyes híveinek száma pedig 5 %-ról 29 %-ra nőtt. Kialakult a "centrum", amely a martonista csoport mellett mérsékelt képviselőkből jött létre. 1936. májusára 70 fős lett a frakció.

Az 1935. évi még mindig nyílt szavazás NEP-győzelemmel zárult, 245 mandátumból 171-et a kormánypárt ért el. Így a képviselőházban 69,8 %-os abszolút többséggel rendelkeztek. A személycseréje jelentős, hiszen 93 "homo novus", mint Gömbös közvetlen híve, került a parlamentbe. 1935 májusában a képviselőház formálisan átalakult. Házelnök Sztranyavszky Sándor lett, ezért pártelnöki posztjától megvált. Helyére Ivády Bélát választották, aki gróf Károlyi Gyula kormányában földművelésügyi miniszter volt.

1935 január első napjaiban báró Roszner levelet kapott a NEP központtól. Néhány gondolatot érdemes idézni, mivel a párt egész helyzetére rávilágít a sorok írója. "Biztosítalak, a NE útjából minden akadály elhárítására törekszünk ... sajnos bennünket is kötnek bizonyos szempontok és ez elsősorban az anyagiakra vonatkozik". (Tehát a módszerek alkalmazását fentiek nem korlátozták.) "Szigorúan megszabott költségvetéssel dolgozunk". Roszner előzőleg szóvá tette a pártszervezéssel kapcsolatos költségek növekedését, mert más alkalommal így írt a budapesti levél szerzője: "pénzügyileg ezt a kérdést megoldani nem tudom". Megnyugtatóként említi: "ha a községi szervezetek vezetőiben a mozgalom érdekében kifejtendő munka iránti készség fokozódik, a kiadások szempontjából lényegesen megkönnyíti helyzetedet ... így esetleg költségfedezetre nem lesz szükséged". Roszner báró panasszal élhetett a központi vármegyei titkár személye ellen: "kötelessége lenne, hogy

a községeket folytatólagosan végigjárja, így természetes, hogy a vasvári kerület községeire is vonatkozik". A NEP diszponált minden álláslehetőség ügyében: "kérek, a megerősödő munkahelyek betöltésére vonatkozó elgondolásokat szíveskedjél nekem elküldeni". A levelet Marton Béla küldte Roszner bárónak, mint a NE kerületi szervezete elnökének.¹⁴² Ostffy Lajos - természetesen nem főispáni minőségében - propagandagyűlések megszervezését javasolta. Vas vármegyében 1935. február 15-én ismertették teljes programjukat. A vármegye járási székhelyei, mint a NE kerületi központjai, a propagandakörút állomásai lettek. Ostffy egyenként kérte be, a "vármegyei kisgyűlés tartalma alatt" a kerületi NEP vezetőket. "Akadályoztatás esetén" helyettesről kellett gondoskodni.¹⁴³ Rendelkezésünkre áll egy főispáni értekezletről készült elemző beszámoló. Két irányban kívánták a tavasz folyamán a munkát bővíteni. 1.) Minden kerületi székhelyen nagygyűlést tartanak. A gyűlések időpontját a Központ határozta meg, nem a vármegyei (párt)vezetés. A szónokokat is a NEP központ küldte. Vas vármegye kerületi nagygyűléseinek színhelyei, időpontjai az alábbiak szerint módosultak.¹⁴⁴

1935.

I. április 7-én, Kőszegen, lehetőleg délután

II. április 14-én, Körmenten, délután 3 órakor

III. április 22-én, Szombathelyen, délután

IV. április 28-án, Sárvárrott délután 3 órakor

V. május 5-én, Szentgotthárd, délelőtt 11 órakor

VI. május 12-én, Óriszentpéter délután, óra bizonytalan

VII. május 19-én, Celldömölk délután

VIII. május 26-án, Vasvár délután 4 órakor

A vasvári időpont nem véletlenül 4 óra, mivel "a vonatok akkor érkeznek be ... a délutáni litániának is okvetlenül vége van ... akkor".

A második irány: 2 ún. propaganda-bizottságot állítanak fel Vas vármegyében. Az egyik a megye északi, a másik a megye déli kerületeit járja be. Északi kerületbe tartoznak: Kőszeg, Szombathely, Sárvár és Celldömölk.

A délbe Körmend, Szentgotthárd, Óriszentpéter és Vasvár.

Összeállították, kik legyenek a propaganda-bizottságot tagjai. Az Északiban:

Bezerédi Dénes földbirtokos

Mészáros István felsőházi tag

Óri Vilmos plébános

"A másik kettő nevét nem tudtam hamarjában lejegyezni"

A Déli kerületekben:

vitéz báró Roszner István földbirtokos

Kónya gazda, körmendi járás

Róka Pál iparos

Gombás István alsóoszkói lakos

dr. Tornósy György ügyvéd, Körmend

"A bizottságok úgy vannak összeállítva, hogy minden foglalkozási ágból legyen egy (fő) benne".

A működést több feljegyzésből rekonstruálhatjuk. Minden bizottság egy-egy gócpontban havonta tart ülést. Ide hívják a kerület választmányát és az elnökséget. Tulajdonképpen ezzel készítik elő a naggyűlést. Ostffy véleménye szerint, az egyéni "kezelést" kellene a pártvezetés ezen szakaszában "kultiválni". A főispán a választmányi tagokra több feladatot kívánt róni. Ha minden kerület egy "minta" községet szervez, ezt a törekvést honorálni is kell. Időnként belpolitikai tájékoztatót is kaptak a helyi NE vezetők. Állandóan visszatérő gondolat: "Bethlen és Gömbös között nincs semmiféle nézeteltérés". A beszámoló jelentéshez csatoltan "néhány ellenzéki újságot is mellékelve" küldtek. Legélénkebb agitáció 1935 júliusában, a körlevél megjelenése nyomán kezdődött el. A dokumentum összegzi az eltelt két tárgyévét; elemzi a nemrégiben lezajlott országgyűlési képviselőválasztás tanulságait. "Első ízben fordulok körlevelemmel szervezeteinkhez;... munkánk harmadik esztendejébe lépett ... munkánk gyümölcseit egy nemzet ... élvezni fogja".¹⁴⁵ Az országgyűlési képviselőválasztás "fényes győzelmet hozott". A szervezettség ereje "olyan fölényrel mutatkozott meg" – alig két évi szervezési munka után – hogy a nemzet a Vezér politikai programját (a Nemzeti Munkatervet) magáévá tette.¹⁴⁶ A választás tanulsága: a NEP szervezeteit a "Vezér politikájának vidéki őrhelyei maradnak".

Dokumentálható, hogy milyen módon képzeltek el ezeknek a szervezetteknek részvételét a községek, a járás mindennapi életében. A Körlevél után útmutatókban szabályozták a teendők sorrendjét. A helyi választmányok NEP tagságuk teljessé tételére (1935) szeptember 1-jéig kaptak időt. Az új tagok esküt tettek, a fogadalom szövegét előre megfogalmazták. A tagfelvétel hivatalosan 1936. január 1-jéig szünetelt. A helyi szervezet titkára készített el a tagságról szóló tételes felsorolást, valamint a leszavazott, választói névjegyzéken szereplők neveivel ellátott listát. A NEP körzeti titkárai feljegyezték, kik voksoltak a NEP-re, a nem-párttagok közül. Fennmaradt a vasvári kerület több munkáíve, amin jelölték a személyenkénti szavazást is.¹⁴⁷ Roszner báró személyesen iktatta, gépelte az április havi, félévi beszámoló jelentést. 1935/36-ot a Vezér "politikai békeidő"-nek nevezte el. Így jutott energia még "az iskolán kívüli népművelésre, az ifjúság foglalkoztatására". Módosultak a "munka elvi szempontjai". Őszkor nagy energiát emésztett fel az agitáció.¹⁴⁸ Az utánpótlás megnyerésére ifjúsági és női szervezetek alakultak, Vas vármegyében Kőszegen.

Kultúrtevékenység címszó alatt ötféle munkacsoport alakult sorrendben: propaganda, népművelési, gazdasági, jóléti, női egységek, a testedzési kifejezetten ifjúsági feladat. Külön elnököt választott a női és az ifjúsági kultúrscsoport. Az operatív teendőkre egy hónap (augusztus) állt rendelkezésre. "Átmenetileg" tekintélyes férfiszemélyt is megbízhatnak a női csoport vezetésével. Részletesen felsorolták, milyen tulajdonságokkal rendelkezzen az öt csoportvezető, Valamennyit az elnök irányította. Kisebb községekben elég, ha egy alkalmas személy fogja össze az öt területet. Marton Béla Körlevele hangsúlyozta, hogy már 3-4 fő alkothat egy csoportot. Az alsó életkori minimum 21 év, az ifjúsági 24 év a nagy pártszervezetben. Marton felhívta a figyelmet, részletes Gyakorlati útmutatót fognak küldeni. A Központ előterjesztés formájában kérte a névsort. Marton levele természetesen nem tartalmazta, de az 1935. évi választások jól reprezentálták az 1930-as években végbement politikai eltolódást. Az addigi kormánypárti jobbszárny tagjai, a "reformnemzedék" mandátumhoz jutott. Fejér megyében a főispáni beszámoló a megye "politikai harmóniájának" felbomlását emelte ki. A képviselők személyi ellentétei 1936-ra "kulmináltak". Fejér megye az éledő nyilasmozgalom bázisa. Amint Hunyadi Ferenc megjegyezte: "nem grófok

valók vezetésre, hanem Mussolinik és Hitlerrek". Vas vármegye NEP szervezeti elnökei 1935 októberében kapták kézhez az Útmutatókat. Bizalmas utasításokat is küldött a Központ. 1935 decemberére minden érintett "köteles áttanulmányozni", olvasható a megjegyzés. Az országos ügyvezető főtitkár leirata tudatta Ostffyval, hogy Vas vármegyéből öt NE kerület készítette el az összegzéseket, a szombathelyi, a kőszegi, a szentgotthárdi, az őriszentpéteri és a celldömölki. Egy-egy lapon 24 község adatai olvashatók. A Központ küldte el a vasi "pártirányítás" névsorát.

Marton Béla még 1936 májusában is a hiányzó adatlapokat kérte számon Ostffyn. A főispán számos levelet írt e tárgyban, de hiába! Leginkább Gáyer Endre az Északi vármegyei Központ (Sárvár) levelezése maradt fenn. Innen tudjuk, minden kinevezés előzetes jóváhagyás nyomán történt, "személyi előterjesztési ívek"-en. Utasították Budapestről Gáyert, hogy Vas megye melyik településén váltsák le a községi tisztségviselőt. Négy község (Rábasömjén, Izsákfa, Kemeneshögyész, Kemeneskápolna) 7 vezető elnökét és titkárát cserélték le, mivel a szervezet ellen voltak". A kinevezésekről is Budapest döntött. 1936. március 9-én a NE vasi választmányi ülésének jegyzőkönyve említi Ostffy mellett a két központi titkárét, valamint Csöndes Ádámot, vármegyei adminisztratív titkárt. Népes választmány segítette a szervezést, a későbbiekben fiatal embereket is bekapcsolnának a munkába, akik a taggyűjtésben segítenének - írták. 1936 súlyponti feladatai: a jelenviselés kötelezővé tétele, a tagdíjak elszámoltatása. Községenként rádiók hiányoztak a NEP-irodák felszereléséből.

A vármegyei NEP válsztmány bővült, Lingauer Albin, Masát Ernő, Ablánczy József személyével. 1936. március 16-ára hívták egybe a II. számú propaganda csoport ülését. A VII. szám a Központban, a propagandacsoportot jelentette. Itt Marton Béla elnökölt. Gömbös miniszterelnök halála a NEP teljes működésének változtatását jelentette. Megvásárolható volt a tagság részére a 12 beszédet tartalmazó "Nemzeti Öncélúságért" című kiadvány.¹⁴⁹ 1936 áprilisában zömmel személyi kérdések, előterjesztések szerepeltek a két központi vármegyei titkár anyagaiban. 1936 nyara a NE ún. csoportelnöki választások jegyében telt el. Októberben fogadták el az új miniszterelnök, Darányi Kálmán pártvezér programját, a NEP pártterkezetén. Október 27-én Kozma Miklós belügyminiszter Szombathelyre

érkezett. Vendéglátói: Ostffy Lajos Vas és Sopron vármegyék, valamint Sopron város főispánja. Kozma örömmel hozta a hírt, a Felsőház ismét jegyzővé választotta Bezerédj Istvánt, akinek vasi kötődése közismert.

Bővült a NEP központi pártvezetősége, Vas megyét Takách-Tolvay József képviselte. 1919-ben érdemeket szerzett, elfogatta a tanácsköztársaság negyven tisztjét. 1931-ig visszavonult a politikától, majd a Frontharcosok NEP-je képviselője. 1936 végére a személyi létszám és feladatkör összevonását kezdeményezte a Központ, mivel a párt anyagi forrásai jelentősen lepadtak. Ostffy négy titkárral dolgozott, a vasiakon kívül Sopronban személyi titkára, dr. Eleméri Imre "alig győzi munkával". Roszner báró levelezése szerint még az orvosi állásokat is - telefonon - előzetesen a NEP kerületi elnöke véleményezte. A szakmai jelzést politikai információk "élénkítették". Iktatmánya "bizalmas", vagy "pártügyben" íródott, egyedi nyilvántartási kóddal jelölve. A vasvári kerület 52 községet jelentett, egy-egy személyhez 45 választó tartozott. Olyannyira felhalmozódtak a teendők, hogy 1936 végén "egy irodai erő beállítását" kéri, havi 30 pengős fizetéssel. Hat héten át járta be az 52 települést Roszner báró. A választási agitáció valószínű 16 ezer pengőt emésztett fel, mert ilyen összegű kimutatást sürgetett Ostffy titkára Roszneréktől. Ugyancsak a vasvári I.-IX. körzet anyaga reprezentálja, hogy 1936 nyarán állt a pártmunka, az aratás-cséplés miatt. 1936. július 26-tól Roszner a vármegyén túli feladatokra is megbízást kapott. Pacsára "vezényelték", ahol egész "NEP kerületek sorsa dőlt el". Keszthelyen a NEP vezetőség a Központ küldöttjeként várta érkezését. Új szervezési elvek jegyében alakult át a NEP.

1936 decemberében elkészült a NEP alkotmánya. Ostffy Lajos dr. ugyanekkor így írt: "felelősségem teljes tudatában ... megjövendölöm teljes összeomlásunkat..." 1937/38 interregnum Vas vármegye történetében. Ostffy Lajos második főispáni időszaka 5. évfordulóján lemondott. Csöndes Ádám főispáni titkár követte, Csöndes utóda dr. Szűts Zoltán.¹⁵⁰ Vas vármegyében összetartottak az evangélikusok. "Sztranyavszky, Ostffy így vallási alapon is egy nevezőn voltak." Lingauer átlépését a NEP-be közel sem karitatív szándék vezérelte. Százezer pengős adó- és társadalombiztosítási járulékot engedtek el Lingauer vállalatának. Lingauer mecénásai 17 ezerért megvették a tulajdonrészt, majd elajándékozták Lingauernek. Korábban 51 %-nyi tu-

lajdonrész, 100 %-ban Lingaueré lett. Ostffy főispán szombathelyi NEP elnöke Csupor dr. ugyan nem evangélikus, de Ostffyhoz hasonlóan besenyő, honfoglaló családból való. Így mint igazi magyarban, feltétlenül megbízott. Ostffy kiválóan ismerte Ausztriát, az 1934-37 közötti években valamennyi tartományi székhelyen személyesen járt, tapasztalatszerzés céljából.¹⁵¹ A megyeszékhelyen 1935-ben Csupor invitálta a zsidó polgárságot a NEP-be. Majd ellenzékbe vonultak, s belőlük lett a NEP új városházi frakciója: Polgári Egyesülés Pártja (PEP) néven, Szombathelyen. Ostffy távoztával ür támadt a Vármegyében. 1938-ra Szombathely az egyik legeladósodottabb magyar város.¹⁵² "Trianon által sújtott ... (ezért) elveszítette gazdasági és kereskedelmi háttere egy részét ..." hangoztatta Csupor dr. NEP-elnök. Mihelics Vid egyetemi magántanár megjelent tanulmánya felborzolta a kedélyeket.¹⁵³ Kevesen vették csak tudomásul, a közölt adatok konkrét tényeken alapultak. Vas megye viszonyai: "a lakosság több mint fele a minimális szükségleten túl alig vesz részt ... a fogyasztásban". 1938 májusában Kozma Miklós az alábbi sorokat jegyezte be Naplójába: "a kormány jellege alapvetően jobboldali, ... németbarát ... belpolitikája katolikus ihletésű, fasiszta vonásokkal tarkított ... reformprogram".

A Wermacht egységei átlépték a német-osztrák határt. A Harmadik Birodalom közvetlenül a megyehatárnál kezdődött. 1938 júniusára Burgenland a Steier Gau része lett, önálló tartományként nem létezett. A Güssinger Zeitung vezércikkéből idézünk: "Österreich ... ein Land des Deutschen Reiches ..."¹⁵⁴ Hans Adolf Jacobsen "Nemzetiszocialista Külpolitika 1933-38" című munkájában különösebb kommentár nélkül megállapítja: "A német nép nem ismer határokat..."¹⁵⁵ A nemzetszocializmus reneszánsza napjainkban is, az osztrák választások idején (1991. október) feléled. A tradicionálisan eszmehordozó Steier Gau, ma Steiermark, Haider elemzését elfogadja. Ismerősen cseng a mondat: "egy nép - egy nemzet"...

Jegyzetek

- 1.) Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942-1944. Budapest, 1991. I.
- 2.) U.o. 60. p.
- 3.) 1920. szeptember 21.-ei Gróf Bethlen István programbeszéde
- 4.) Romsics Ignác: Gróf Bethlen István politikai pályája 1901-1921. Budapest, 251. p.
- 5.) Romsics Ignác előadása - TIT Vas megyei Szervezete székházában, 1989. május 5-én, Szombathely
- 6.) Vasvármegye, 1921. március 25.
- 7.) Pungor Tamás jegyző, nagyanyám testvére
- 8.) Bohnzüchter = babtermelő, a soproni németek neve innen ered Ponzichter
- 9.) Hídfő - Trianoni almanach 1920-1960. München, 1960.
- 10.) Wallner Ernő: A burgenlandi kérdés. Földrajzi Közlemények, 1930. 9-10. füzet
- 11.) Schwartz Elemér: A nyugat-magyarországi német helységnevek. Budapest, 1933.
- 12.) Burghardt, A.: Borderland Univ. of Wisc. Press, Madison, 1962. "The lack of historic basis for a Burgenland was a severe handicap within Austria" "Burgenland" has a clearly Hungarian, non-Austrian appearance.
- 13.) Az ország "egységének helyreállításáig" felfüggesztették az osztályharcot.
- 14.) Hencz Aurél doktori értekezésének nyilvános vitája 1989. április 19. MTA 2. kötet. A Horthy-korszak
- 15.) MTA Államtudományi Kutatások Programirodája. Budapest, 1987. Hencz Aurél: Törekvések a közszolgálati etika kialakítására.
- 16.) Magyar Nyugat, 1922.

- 17.) Vas megyei Fejek című kiadvány, 1930.
- 18.) Gróf Cziráky József levele így szólt: "Ófelségét ... Királyunkat ... országa területéről való távozása alkalmával elkísérjem a határig ... ezen megbízatásomnak eleget nem tehetek ... a kormány álláspontjával ... az én alattvalói hűségem össze nem egyeztethető ... módjával magamat azonosítani nem tudom..." Feljegyzés - Püspöki Hivatal, Szombathely 1987. évi kutatásom
- 19.) (Vam. L.) Fi. eln. IV. 401. 1922.
- 20.) Nemzetgyűlési Almanach 1922-1927. Budapest, 1927.
- 21.) Uo.
- 22.) Rudai Rezső: A politikai ideológia, a pártszervezetek, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselők és pártok életében (1861-1935) Budapest, 1936. Államtani dolgozatok
- 23.) A magyar országgyűlés története 1867-1927. Budapest. A nemzetgyűléstől az országgyűlésig
- 24.) Budapest, 1922. február 3.
- 25.) "Az agitáció ne mint lármás tömegmozgalom induljon, ... pártközi megállapodás kötendő" mondotta Sigray gróf
- 26.) Az 1921: XLVII. tc. tiltotta a Habsburg-ház magyarországi uralkodását.
- 27.) Csupán óvadék ellenében kerültek ki az ún. második királypuccs részesei. A Btk. 142. §-a alapján "lázasítás büntette" állt fenn.
- 28.) "Hír" 1920-1940. évfolyamai
- 29.) A "Magyar Nyugat" 1922. évi számai
- 30.) Vam L. Főszolgabírói elnöki iratok, járasonként.
- 31.) dr. Gibba Edit: Sigray gróf útja. Vas Népe, 1989. október 21.
- 32.) A Sigray-család kihalt; a történekről L. F.-né, a személyzet tagja tájékoztatott.
- 33.) "MTA-Soros" politikai elitkutatásban vettem részt, mikrofilmrészletek. Szombathely, 1989.

- 34.) "Vasvármegye" tudósításai
- 35.) Vasvármegyei fejek. 1930.
- 36.) Vam L. Fi. elnöki 1922.
- 37.) Nemzetgyűlés Naplója XV. k.
- 38.) Ld. 22. sz. hivatkozás alatt
- 39.) Ormos Mária: Magyarország az európai politikai életben 1900-1990. Magyar Tudomány, 1991. 5.
- 40.) Szalay Jeromos: Igazságok Közép-Európa körül. München, 1959.
- 41.) Zsiga Tibor dr.: Burgenland vagy Nyugatmagyarország? Oberwart, 1991.
42. Prof. Szeberényi Lajos Kutatásai, Oberwart
- 43.) Eisenstadt - Landesarchív Stenographisches Protokoll
- 44.) Statistische Nachrichten (Sonderheft) Wahlstatistik Wien, 1927.
- 45.) Grenzfall, Burgenland 1921-1991. Eisenstadt, 1991.
- 46.) Symposion Mogersdorf, Eisenstadt, 1981. Leser, N.: Die politische Situation des Burgenlandes in der Zwischenkriegszeit
- 47.) Unger, G.M.: Die Christlichsoziale Partei im Burgenland. Wien, 1964.
- 48.) Robak, F.: Kroatien im Burgenland Wien-Zürich, 1985.
- 49.) Tobler Felix osztrák tudományos vezetőm Zur Verwaltung des Burgenlandes 1918-1946. Eisenstadt, 1985.
- 50.) Kriegler, J.: Politisches Handbuch Burgenlandes. I. Band, 1971.
- 51.) Burgenlandschicksal 1918-1945. Wien-München, 1975.
- 52.) Stenographisches Protokoll 1922.
- 53.) "Ich bin ein Burgenländer" Richard Berczeller im Jahre 1989 in New York Traude Horvath führte ein Gespräch mit ihm
- 54.) Zsiga Tibor idézett műve
- 55.) Vam L. Körmend - Főszolgabírói elnöki iratok 1922-1923.
- 56.) Vam L. 1919-1922. Nyugatmagyarország kormánybiztosa Vegyes iratok

- 57.) Fogarassy László: A határmenti események... 1921. november - 1923. március Soproni Szemle, 1975. 2-3. sz..
- 58.) Zsiga Tibor dr.: Horthy ellen, a Királyért. 1989.
- 59.) A magyar országgyűlés története 1867-1927.
- 60.) Hencz Aurél: Területrendezési törekvések Magyarországon. Budapest, 1973.
- 61.) Kovács Lajos: Magyarország népessége a trianoni béke után. Magyar Statisztikai Szemle, 1923. 3-5. sz..
- 62.) Molnár Kálmán: Az ősi vármegye. Új Nemzedék, 1921 április
- 63.) A nemes vármegye Magyar Közigazgatás, 1921. 8. sz..
- 64.) Weis István: Kétféle közigazgatás. Magyar Közigazgatás, 1921. 46. sz..
- 65.) Egyed István: A megye válsága. Magyar Jogélet, 1922. 10. sz..
- 66.) Egyed István: Közigazgatási reform. Magyar Jogélet, 1922.
- 67.) Jogállam. 1923.
- 68.) Országos Levéltár (OL) 40671 A Magyar Királyi Kormány 1928. évi működése és az ország közállapotai. XXIII. IV. Vármegyei közigazgatás
- 69.) OL K-148 2751/1928 eln. 19-2089
- 70.) Magyar Szemle 1927-28. I. február-március II.k. 3. Zárt anyag
- 71.) A Vármegye. 1928. 30.
- 72.) A 11. hivatkozás 3. bekezdése
- 73.) Vam L. 744/kgy. 14.263 ai/1929.
- 74.) 1927-32. Országgyűlési Képviselőházi Napló. XIV. 415. p.
- 75.) Országos Jegyzőnapok 1928. "Önkormányzati sérelmek" Bezerédj István
- 76.) 1927-32. Országgyűlési Képviselőházi Irományok. XII. 592.
- 77.) 1927. 32. Ogy. Képv. Ir. XV. Ogy. Képv. N.XIX.
- 78.) Magyar Törvénytár
- 79.) Magyar Törvénytár
- 80.) 3.000/1929. B.M. eln. sz. rendelet értelmében

- 81.) Vam L. 70.520/931. III.
- 82.) Vam L. 11.326/929. alispáni rendeletek
- 83.) Dr. Szűts Zoltán főispáni titkár részletes, feljegyzett dokumentumai
- 84.) Vam L. 419/29. Komárom vármegye évnegyedes rendes közgyűlési jegyzőkönyve
- 85.) Vam L. Alispáni törzslapok
- 86.) Vam L. 11.331/929. sz.
- 87.) Vam L. 16.232/929. sz.
- 88.) Vam L. 559/Kgy 16.963/929. sz.
- 89.) 579/Kgy 16.984/929. sz.
- 90.) Gibba Edit: A helyi közigazgatás átszervezése, az új típusú kormánypárt létrejötte és tevékenysége Vas vármegyében 1929-1936. Bölcsészdoktori értekezés 1986.
- 91.) Vam L. 328/Kgy. 11.872/934. sz.
- 92.) Vam L. That. közgyűlés jzk-ei 1929.
- 93.) Vam L. 21/Kgy. 2.442 ai/1930. sz.
- 94.) Vam L. 328/Kgy. 11.872/934. sz.
- 95.) Vam L. 14.338/930. sz. That. kisgyűlés
- 86.) OL A Magyar Királyi Kormány működése és az ország közállapota 1930.
- 97.) Magyar Közigazgatás 1932. évi évfolyama
- 98.) 1927-32. Ogy.Képv. N. XVI.
- 99.) Magyar Közigazgatás 1932. október 9.
- 100.) Vam L. X.4. fond NEP iratok 7491. sz.
- 101.) Vasvármegye, 1933. június 20. Vezércikk
102. Vasvármegye, 1933. augusztus 27.
- 103.) Vam L. Fősz. elnöki iratok 1933. 20/1933. eln.sz.

- 104.) Dr. Szüts Zoltán: Főispáni titkár részletes, feljegyzett dokumentumai.
- 105.) Farkas Gábor: Politikai viszonyok Fejér megyében (1919-1945) Budapest, 1980.
- 106.) Vonyó József: A NEP szervezésének első dokumentumai. (1932. dec. - 1933. jan.) Századok, 1985. 4. sz.
- 107.) Vam L. X.4. báró Roszner István iktatott magánlevelezése
- 108.) Romsics Ignác: A bethleni konszolidáció állam és kormányzati rendszere. Társadalmi Szemle, 1985. 12. sz.
- 109.) Márkus László: A bethleni kormányzati rendszer bukása II. Századok, 1964. 3. sz.
- 110.) Sipos Péter-Stier Miklós-Vida István: Változások a kormánypárt parlamenti képviselőinek összetételében 1931-1939. Századok, 1967. 3-4. sz.
- 111.) Farkas Gábor levélbeni szakmai tanácsait ezúttal is hasznosan felhasználtam.
- 112.) Mogersdorfi Symposion, Kőszeg, 1985. július 5.
- 113.) Vam L. X.4. fond Roszner levelezése 2. csomó választói jegyzékek
- 114.) Vonyó József előadása Roszner politikai pályája. Vas megyei Levéltári Nap 1986. április 24.
- 115.) Stier Miklós: A kormánypárt fasiszta jellegű átszervezésének csődjéhez (1935-36). Századok, 1971. 3-4. sz.
- 116.) Vonyó József: Pártdiktatúrák - diktatórikus pártok. Új Fórum, 1989. augusztus.
- 117.) Stier Miklós: Az osztrák és a magyar politikai rendszer hasonló- és eltérő vonásai az 1920-as és 1930-as évtized fordulóján. Századok, 1984. 6.
- 118.) Dr. Ostffy Lajos 1919 tavaszán távozott a főispáni székből, a honfoglaló Osl nemzetségből ered a család. Sopron vármegyében is több családtag főispán volt. Ostffy Lajos, Kézirat, 1958. Zárt anyag

- 119.) Vam L. Az 1930-as évek közgyűlési jegyzőkönyveit, bizottsági anyagait átolvasva, erre a következtetésre jutottam.
- 120.) Vam L. X.4. fond Roszner anyaga
121. Vonyó József: A NEP társadalmi bázisa Baranya megyében (1933-1936). Pécs, 1985. Baranyai levéltári füzetek 62.
- 122.) Vam L. X. 4. fond Roszner anyaga
- 123.) Kónya Sándor: Gömbös kísérlete a totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Budapest, 1968.
- 124.) 1944. március 19-én éjjel a főispáni elnöki, valamint NEP elnöki iratokat elégettették.
- 125.) Nagy N. János: Azok a rég letűnt idők. Cleveland, 1984. Zárt anyag
- 126.) Hontalanul. Cleveland, 1981. Zárt anyag.
- 127.) Dr. Molnár Kálmán: A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege. Pécs, 1945.
- 128.) Vam L. A vasvári NEP-kerület iratai, X. 4. Roszner anyaga 3. csomó
- 129.) Kállay Miklós id. műve I. k. 61. p.
- 130.) Vam L. X. 4. Roszner anyaga 3. csomó
- 131.) Vam L. X. 4. 2. csomó 1935/36. Szavazási jzk-k 1938/39.
- 132.) U.o. Nep-körlevelek 1929-36.
- 133.) U.o. Újságok, rölapok 1929-36.
- 134.) Vam L. X.4. XIV. 37.3. Körlevél az összes szervezetekhez 43/1935. sz.
- 135.) Kozma Miklós: Beszédek, előadások (1919-1938) II.k. 1938. a szerző kiadása
136. Vam L. Fi.eln. 22/1936. sz.
- 137.) Ld. a 39. sz. hivatkozást a 112. közlés
- 138.) Körmend és vidéke II. évf. 2.sz.
- 139.) U.o. II. évf. 3.sz.

- 140.) Vam L. X. 4. XIV. 37. NEP-iratok 1935/36.
- 141.) Roszner báró irataiban A-Zs betűrendben, teljességgel megtalálható a névsor.
- 142.) Vam L. XIV. 37.3. csomó (b)izalmas, b-11-532. sz. levél
- 143.) D-11-552. sz. levél Véleményünk szerint 11 a november hónap jele, 552 pedig a folytatólagos iktatási szám, Rosznernél
- 144.) Roszner kézirásos feljegyzéseivel
- 145.) Vam L. NEP-iratok 1930-1940. XIV. 37. 1. csomó a vasvári kerület 32 községének iratai
- 146.) Gömbös Gyula miniszterelnök 12 beszéde Stádium Rt. 88. p.
- 147.) Vam L. X. 4. XIV. 37. NEP-ívek 3. csomó
- 148.) XIV. 37. 1. csomó
- 149.) "Für die nationale Selbstzwecklichkeit!"
- 150.) A dolgozat anyaggyűjtése 1985-ben kezdődött, kizárólag feldolgozatlan levéltári anyagok alapján.
- 151.) Dr. Szüts Zoltán 1986–1989 között több ízben hiányt pótló adatokat közölt.
- 152.) Dr. Gibba Edit: Szombathely innovációs pályája (1880–1980). MTA RKK Pécs 1990.
- 153.) Egyházmegyei Könyvtár, Szombathely 1985/86.; 1989/90. évi kutatásaim
- 154.) Güssinger Zeitung, 1933 június
- 155.) Jacobsen, H.A.: Die nationalsozialistische Aussenpolitik. 1933–1938. Frankfurt am Main, 1968. VII. 4. cc.